

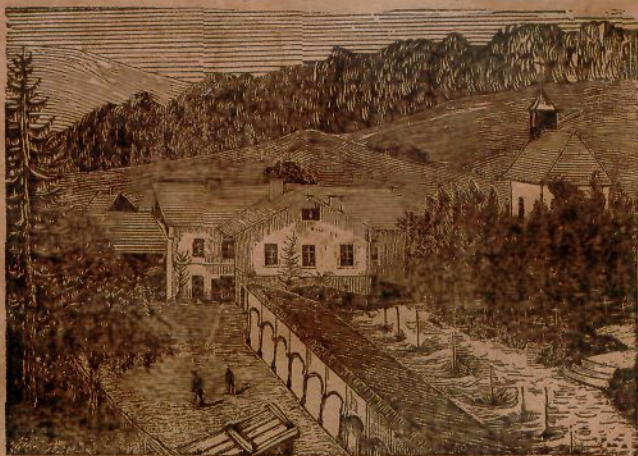
16
Bonyháy

BORSZÉK GYÓGYVIZEI.

Természettudományi és gyógytani szempontból

leírta

Dr. Meyr Ignác.

Németből fordította

Dr. Otrobán Nándor.

BORSZÉK

GYÓGYVIZEI.

Természettudományi és gyógytani szempontból

leírta

Dr. Meyr Ignác.

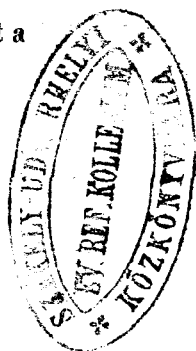
Németből fordította

Dr. Otrobán Nándor.

BRASSÓ.

Nyomatták és kiadták Römer és Kamner.

1863.

08529

E l ő s z ó.

A borszéki gyógyvizek méltán tartatnak Erdélyben a legnevezetesebbeknek. Mint kereskedési cikk eljut ez ásványviz a legtávolabb országokba és tájakra, s mind a mellett e gyógy hely nincs még akkora körben és annyira megösmerve, a mint megérdemlené. Ennek oka részint félre eső fekvésében, részint pedig abban rejlik, hogy az orvosok figyelme még kevéssé fordult ez érdekes természeti kincsek felé. — Szorgalmas természetvizsgálók ugyan több ízben tették e helyet észlelésők tárgyává, és eredményöket becses dolgozatokban hazai folyó iratok hasábjain közlötték; így a Kurz Antaltól 1844ben Brassóban Gött Jánosnál kijött leírása Borszéknek igen gondos, szorgalmas összeállítását adja ezen természettanilag érdekes hely akkor ösmert viszonyainak; mindazáltal hiányzik benne a pontos birálati elkülönítés, ugy szinte az ásványvizek élettani alapokra fektetett gyógyhatásának és ebből kifolyólag gyógykezelési használatának kimutatása, mi kivált az orvosra főfontosságu dolog.

Ujabb időben nagyobb pontossággal tett vegy-
bontások és folytonos orvosi észleletek e gyógyhely
viszonyainak természettudományi ugymint orvosi
szempontból való leírását kívánatossá tették.

E feladatot a borszéki tisztelt fürdőbizottmány
megtisztelő felszólítása következtében én vállaltam
magamra annál is inkább, mivel ön szemeimmal vizs-
gálva meg az ottani körülményeket, e gyógyvizek
nagy becséről a hely színén meggyőződtem és a
szétküldött viz hatását szorgalmas tanulmányozás tár-
gyává tenni alkalmam volt. Nem mulaszthatom el ez
alkalommal, hogy Csik-Szent-Domokosi bányaigaz-
gató Herbach Ferenc urnak, ki Borszék és környékét
földismeit tekintetben oly mesterileg leírta, e munkám-
bani barátságos segélyeért szives hálát ne mondjak.

Vajha e soroknak sikerülne e gyógyhelynek itt
rég óta jól ösmert hírét még tovább is gyarapítani és
ösmeretét távolibb és tágasabb orvosi körökben is
terjesztve, további természettudományi és orvosi
megvizsgáztatását eszközölni.

Brassó, Decemberben 1862.

Meyr Ignác tr.

Fekvés és közlekedés.

Erdélynek e nagy hirű gyógyhelye a keleti Kárpátoknak nyugatról kelet felé vonuló egyik kies völgyében fekszik, a keleti hosszúságnak $43^{\circ} 20'$ és az északi szélességnek $46^{\circ} 51'$ alatt, mintegy 2385' a tenger színe fölött, Csikszéknek Gyergyó fuszékében, mely mintegy 73' alább fekvő, jól mivelt s több népes helységeket tartalmazó fensíkot képez. Gyergyó-Szent-Miklós jelentékeny kereskedésű mezővárostól Borszék 7 óra távolságra fekszik észak felé, két napi távolságra Brassótól és három órányira a moldvai határszélektől. Gyergyó Erdélyben legmagosabban fekszik és az ország sajátlagi forrástárának tekinthető; itt ered két legnagyobb folyónk a Maros és az Olt, csekély távolságban egymástól, folyásuk azonban nem ugyanazon, de épen ellenkező irányu.

Brassóból Borszékre a nagyon jó karban tartott — Háromszéken Sepsi-Sz.-Györgyön vagy Kézdi-Vásárhelyen, továbbá Csikban Csik-Szeredán és Gyergyóban Szent-Miklósön átvivő országuton juthatni. A jó szállodával ellátott Ditrő népes községén egy fél órával tul a Til-Almás tetőn, jobbra a szűk Orotva völgyön és a 664 öl magas Közrész nyergén átvivő ut rozsz és köves ugyan, de semmiképen sem veszedelmes. E fölöttébb vadregényes vidék őserdei sűrűn nőtt óriás magasságu sugár fenyőkből állanak, ve-gyítve bükk-, juhar- és tiszafákkal. Ez uton az üvegcsűríg

jutva még csak egy meredek hágó van hátra, melyre mészszivagba — vágott mélyut vezet. Ezen csak Ditrón tul kezdedő rozszabb utrész négy órát tart, s így Brassóból Borszékre 2, vagy legföllebb $2\frac{1}{2}$ nap alatt legnagyobbbrészt jó uton juthatni.

A ki Szebenből akar Borszékre menni, jobban teszi, ha utját Brassón át veszi.

Kolosvárról három ut vezet Borszékre. A legrövidebb de legroszabb 3 napot tart, Szászrégenen, Görgényen, Remetén és Ditrón át. Jobb szálloda csak Szászrégenben és Ditróban van. A második valamivel jobb, ugynevezett parajdi ut négy és fél napot tart és Tordán ugy szinte a mezőségen át Sófalvaig visz Parajd közelében, innen a Hargita hegynek egy ágán át Gyergyó-Alfaluba, Szárhegy és Ditróba. A harmadik Kolosvárról indul ki, 5 napot tart és Tordán, Radnóton, Erdőszentgyörgyön, Szitás-Kereszturon, Galambfalván. Székely-Udvarhelyen, Oláhfalun és végre a Hargitán át Csik-Szeredába és innen tovább visz a fenn említett uton. Többnyire mindenütt jó szállást kaphatni.

A Maros-Vásárhelyről vivő ut Parajd, Alfalu, Szárhegy és Ditrón át egy napot tart. Beszterczéről Szászrégenen, Görgényen, Remetén és Ditrón át, — Medgyes és Segesvárról pedig Udvarhelyen, Oláhfalun, Csik-Szeredán és Ditrón át juthatni Borszékre.

Északi Oroszországból, Lengyelhonból, Bukovina és Galliciából utazókat nagyon jó műnt vezet Erdélybe Beszterczére.

A Moldvábóli vendégek a bár hosszu de pompás uton jöhetnek Bukovinán Szuczawán, a tihuczai szoroson, Beszterczén és Szászrégenen át, még is közönségesen a gyógyhelytől 4 órai távolságra eső Tölgyes-szoroson jönnek Bor-

székre Oláhországból a vendégek többnyire a tömösi szoroson (Brassó közelében), vagy pedig Verestoronyon át (Szebentől nem messze) jönnek a megnevezett utra.

Történeti áttekintés.

Bárha azon hely, hol Borszék gyógyerejű ásványvizei bugyognak, hajdanta sűrű őserdőkbe vala rejtve, mindazáltal föltehetni, hogy az már nagyon régen földöztetett föl a vidék lakóitól. Olynemű történetek, mintha már 1439ben vadászok találtak volna e völgyben az ásványforrásokra, és sokkal később egy vérköpő pásztor itt megjavult és a viz gyógyerejére másokat is figyelmeztetett volna — nem lehetetlenek ugyan, de adatok hiánya miatt inkább a mondák sorába tartoznak. Azonban nagyon valószínű, hogy az egyszer fölaltatott forrás — a székely földön oly számos ásványforrások módjára — a nép által ivóvizül használtatott s borral is vegyítettett, és hogy már akkor a betegek a vízfolytonos használata által egészüket vissza nyerve, ez által és különös tisztasága, állandósága és frisesége által a forrás nagy hirre jutott. Itt mindazáltal az a főkérdés, mikor ösmertettek el általánosan a források gyógyerejüeknek és mikortól fogva ösmeretes e hely mint fürdő- és gyógyhely.

Erre nézve az első kezdetet az 1. székely gyalog ezred tette, melynek fölállításakor 1762ben a forrás közelében csak is egy őrház állott. Nem sokára ezután egy kényelmesebb lakásra szánt ház épült és az egész telek a rájai építhetés jogával együtt az ezerednek engedtetett át Ditró és Szárhegy községek által. 1764ben Borszéken már következő házak voltak fölépülve: a) az 1. székely gyalog ezred háza, mint a

tiszti kar tulajdona; b) az őrház; c) néhai főkirálybíró Csik-Szent-Domokosi Sándor Mihály háza. Ez után csak hamar több magas állásu befolyásos személy látogatta meg Borszéket gyógyulási célból, és már 1779ben az első fogadót találjuk ott.

Ez erős forrás gyógyerejű hatásának híre nem sokára Bécsbe is eljutva, több tudományos muokákban találjuk azt megemlítve, mint: Wagner L. 1773ban megjelent „Akademische Dissertation“-jában, H. J. Crantz mivében az osztrák monarchia gyógyvizeiről. Neustädter tr., erdélyi országos főorvos közléseket irt a gyógyviz hatásáról különböző betegségekben (siebenbürg, Quartalschrift 1793 III. 179 l.)

1803ban Günther, ki II. Josef kabinetjében szorgalmas munkás volt, a viznek kedvező hatását önmagán tapasztalva, Bécsbe vitette eladás végett, hól is az orvosi kar azt találta a vegybontásnál, hogy egy font viz 30 köbhüvelyk szénsavlégnél többet és mintegy 16 szemer szénsavas szíkenyt tartalmaz. Günther és onokaöcse Zimmetshausen császári szabadalmat nyertek arra, hogy e vizet csak ők egyedül szállithassák Bécsbe. Utóbbi 1805ben a forrás mellé telepedett, hova még nem vezetett csinált ut, és a még érintetlen őserdőben az első épületeket emeltette. 1807ben a főforrást kőküpübe (székely kitétel) vagy is foglalatba foglalta, és a forrásoktól mélyebben délre eső völgyben a még most is fennálló üvegcsürt építette, melyben a szükséges üvegek készülnek. Minő fölvirágzást nyert e vállalat által Borszék és vizének oriási léptekkel haladó szétküldése Ditró és Szárhegy községek előnyére, abból is kitűnik, hogy az egykor csak 15 váltó forintot tett évi haszonbér jelenleg 32,000 osztr. ért. ftra hágott.

Ezen időtől fogva a már jobban ismert fürdőt mindig többen látogatták meg. Több erdélyi nemes család há-

zakot építtetett, úgy szinte a nevezett ezred 1809 és 1810ben ujonnan építtetett, mely épületek 1839ben lerontatva nagyobb kényelemmel ujból építtetek. Az 1819 és 1820ban akkori ezredes Báró Nowak gondossága alatt Ditrótól Borszékig készült szekérut a közlekedést és a víz kivitelét tetemesen könnyítve, a hely jelentőségét nagyra emelte. Zimmetshausen társulatba lépett jassyi cs. k. ügynökségi titkár Guldner G. urral, ki is 1823ban 12 évre kizárólagos szabadalmat kapott ő Felségétől a víz eladására.

Különös figyelem tárgyává vált a víz több vegybon-tások által. Ilyent 1820ban Dr. Pataky S. tett közzé, ki-szerint egy polgári kupa vízben 128 köbhüvelyk szabad szénsavlég van. 1822ben az orvosi kar Bécsben ujonnan pontos vegybontás alá vette a vizet, és egy polgári fontban 56 köbhüvelyk szabad szénsavléget talált. Scheint Dániel tr. Bécsben 1825ben tette nyilvánossá egy különfüzetben Borszék leírását és vizeinek vegybon-tását. Az 1840ben G. J. tr. általi vegybon-tás ellenmondásra talált medgyesi Sigmund tr. által a Sieb. Satellit azon évi 67. számában. Schnell Péter is a hely színén 1841ben vegybon-totta a vizet.

Valamint ez által az ásványviz ösmertetése nagyon ha-ladott előre, úgy másrészt meleg fürdők is jöttek haszná-latba és a fürdők mindig számasbitattak és czélszerűsítettek. Így Szilágyi Miklós tr. 1840ben a Lászlóforrást használható állapotba tette, a hidegvizzuhanyt úgy szinte az ásványviz-zuhanyt és az esőfürdőt álitotta föl.

Tagadhatlanul nagy érdemet szerzettek maguknak Bor-székre nézve a Lázár gróf Urak és különösen tartományi korlátnok Szárhegyi gróf Lázár László, miután nem csak több házakot építettek, hanem a fürdők felálitását és czél-szerű berendezését mindig eszközölték és segítették.

Mondják, hogy a Borszéki ásványviz ezek előtt szabad

szénsav tartamára nézve még erősebb volt, hogy a már nevezett Günther csak kecsketéjjel vegyítve ihatta ezüst serlegeből, hogy így az illó szénsav a töltésnél hamarabb és jobban kimenjen. Ugyanaz a vele volt 2 granátosnak egy aranyat ígért, ha egy tele poharat egy huzomban kiinnának. — Lehet, hogy e tekintetben változás történt a forrásban, mert 1823ban a villám, és 1837ben az árvíz fenyegette végpusztulással, úgy hogy a nevezett év nyarán csak sok ásás után lehete a forrást megint megkapni.

1852ben az erd. helytartóság rendeletére a fons principális és a lobogó újabb szoros vegybontás alá vétetett Schnell Péter és Stenner Gottlieb szaktudósok által, minek eredményét ez értekezlet folytán közölni is fogjuk.

Az üvegek töltésére, dugaszolására és raktárul szolgáló nagy emeletes közház építetett 1855ben; ennek költsége 22,000 o. é. fira ment. 1857 és 1858ban Albertha mérnök vezetése alatt több tetemes javítások történtek. Ugyanis a töltőház és a főkut körüli hely kiegyenlített, a raktártól a főutig műút készült, több omladozó s a helyet szűkítő épületek lerontattak, a park és a főkut között térenyerés és földomlás elhárítása tekintetéből 26 öl hosszú és 10—12 öl magas védfal emeltetett, a főkut mellett folyt patak térnagyítás végett $1\frac{1}{2}$ öllel tovább tétetett, a főkut mellett egy 24 öl hosszú földött sétány épült. — A mi a fürdőkert illeti, a Lászlóforrás új mederrel láttatott el és a körületei hely kiegyenlített; hasonló történt a Boldizsárkuttal is, mely azonban most nincs használatban; a lobogó fölötti födélzet kijavított, tükörfördője területének egy harmadával megnagyobbított, újra kifalaztatott és lábrostélyzattal láttatott el; a már nagyon elavult meleg fürdőház kijavított, a lobogó tükre alatti vízvezetéknek az új kád-fördőkbe és üstbe vezető csövei újra helyre állítottak. To-

vábbá az édes vizü Jánoskut foglalattal láttatott el, mely kut azután elapadt, de később megint vizet kapott. Az ez-előtt létezett Erzsébetforrás a mostani kis park helyén be-töltetett és vize a töltés alatt a patakba szivárog. 1859ben a lobogó melletti ivókut és az erdőforrás újra foglaltattak.

Szépítési tekintetből a lobogó és a meleg fürdöház körüli tér kiegyenlített, ugyanott egy kis park rendezte-tett, melynek porondozott sétánya az erdőig hosszabbítatott, műsétány készült egészen a kerekszék tetejéig, nyughely-ekkel és gloriettel ellátva, a fürdő főutjainak hossza na-gyobb fákkal lön beültetve, a töltőház pléhcsatornai helyre álitattak és az eszterhej csepegése földalatti csatornába vezettetett.

Azon kívül utóbbi időkben Csik-Szék Administratora Szabó Ádám ur elnöksége alatt fürdőbizottmány alakult, mely a fürdő ügyeit vezesse, a hiányokat megszüntesse, az 1857ben alapított fürdői alapot kezelje; házi gyógy-szertár álitatott fel a fürdő orvosnál, ki egyszersmint köz-ségi orvosa Ditró és Szárhegy községeknek is; fürdőhelyi rendszabályok, ivási és fürdési szabályok tétettek közzé és légtani észleletek följegyzése rendeltetett. Az ez előtti ér-deemes országos orvosi tanácsos Kellermann E. tr. valamint Erdély minden nevezetesebb fürdőin, úgy Borszéken is nagy érdemet szerzett magának belátás teljes tanácsadásai és rendeletei által.

Utóbbi időkben határozattá tétetett egy izletes fődélzet fölépítése a főkut fölé, mire nézti intézkedések már meg is tétettek; 1862ben az erdőforrás, a Lászlókut, a Lázár-és Sárosfürdő szorgalmas vegybontás alá vétettek szakértő vegyész Folberth Frigyes ur által.

Földismei viszonyok.

Borszék és környékének földismei leírásában főkép az e részben nagyon tapasztalt Sz. Domokos-Balánbányai igazgató t. Herbach Ferencz ur barátságos közléseit használtam.

Ezen szakférfiu szerint Erdély északkeleti részében (Csikszékben) kezdődik azon őspalaalakulat, mely innen északnyugati irányban, a Moldvai határszél hosszában, Gyergyón, Moldván, Bukovinán át, 35 mérföldnyi hosszúságban egész Mármarosig terjed és itt megszűnik.

Ezen palaalakulat 100 négyszög mérföldet foglalva el, terjedelmében képzi a vizválasztékot, midőn déli oldala vizeit az Olt, Maros és Szamosba küldi, északkeleti lejtői pedig a Moldvába siető aranyos Bistritza forrási táját képezik.

Ezen őspalaalakulathól számos ásványforrás fakad egész Székely földön s ezek között Borszék híres ásványvizei is.

Borszéknek környéke valóban nem csak kőnemeinek változatossága által nagyon érdekes, hanem nevezetes és igen ritka ásványok előjötte által is azon előnyös vidékek közé tartozik, melyekben a természet gazdagon ajándékozta meg a föld kebelét.

Délnyugatra az őspalahegység trachytaalakulattal határos, mely Gyergyóban a Maros forrásától kezdve ennek bal partján északnyugati irányban egészen a Kelemenhavasig nyulik. Trachytkupok és rakatok conglomerátokkal vagy is görgyületekkel és szivaggal csillám-syenitpalában is jönnek elő Borszék közelében, ugy szinte a Ditró és az Orotvavölgy közötti tetőn is, melynek felső része syenitbe van ikelve; a Közrész magas nyergén, sőt Borszék közelében is a csillámpalából emelkedik a hegyes trachytsucs a Csalósarkon, ugy szinte az északról a fűvölgybe nyíló völgy az üvegcsür mellett — trachytszivaggal van eltelve, hól

egyszersmint barna köszéntelegek is mutatkoznak. Ily trachytáttörések a csillámpalában a Kelemenhavas közelében Bélbornál is ismertetnek.

Ezen vidék trachytja sok féle képen jön elő; legközönségesebb a homályos veres, sötét- és világos-kék, ezek érdesek, kevésbé lyukacsosak és porfirféle belalkatuak. Az alapkőben számos, kisebb nagyobb, kitűnően hasítható Sannidin-jegeczek vannak elszórva, és ezen földpátneme a trachyt jellemző tulajdonakint a szikélegen kívül még haméleget is tartalmaz; ezen kívül kivált a sötétekben zöld amphybol is jön elő nagyon fényes oszlopidomu jegecekben; a fekete lyukacsos darabokban nem ritkán találhatni olivint is.

A palahegységnek fölfelíi iránya, különféle iránybani széthullása, hőség által megváltozott tulajdonságai, menetes elágazása és a trachytnak rájai rakódása őskori hatalmas rázkódásokról és vulkáni kitörések tevékenységéről bizonyítanak e vidéken.

Ezen őspalahegységnek északkeleti része üledéki kőzetekkel, conglomerátokkal és fővénykövel van ellátva; mindezen kőnemek a Moldovába folyó vizek által a harrán völgyekben, Tölgyesnél, Zsedánpaták és Békásnál le vannak földve.

A Bistritsoara bal partján, a Borszék és Tölgyes közötti Szindseróza-hegységnek tetein a juramész szakgatott sziklatömegként festői alakzatokban lép föl, s nagyszámu Kláris, Dicerátok, Pleurotomariák és roppant nagyságu Nerineák bizonyítják, hogy itt az őskorban egy oceán hullámaiban laktak azon állatok, melyek építői valának e hatalmas szikláknak, miknek romjai minket most arra emlékeztetnek, hogy amazoknak is megkellett semmisülniök.

A Borszék környékéni palás kövek közt a csillámpala a legközönségesebb; a tülle, kovapala, quarcit és gnaisz

kevésbé gyakoriak. A tömeges kövek ugyanott főképen szemcsés mész, Syenit és granitnemű kövek által képviseltetnek.

A Borszék és Tölgyes közti hegyoldalakon a csillámpala helyel helyel érces, ezüsttartamu olomfény, réz- és vasérc találtatván benne, noha csekély mennyiségben. Azonkívül e csillámpalában gyakran van földpát és gnaisz, nemkülönb Sodalit, Nefelin és Lithionscillám a Syenit határán. Tülle az Orotvavölgynek kevés helyein, ugy a Ditró és Putnavölgy közti tetőn található, kovapala az Orotvavölgy felső részében, quarcit a Bükhavas oldalában Borszéknél.

A már említett őspalaalakulatokba igen gyakran van szemcsés mészkő beikelve, majd mérföldnyi hosszúságu vonatokat, majd körülírt tömegeket képezve. Leghatalmasabban tűnik ez elő Szárhegynél, hól oly finomszemcsés egyforma belalkata és oly tiszta fehér színű e mészkő, hogy a carrarai márványhoz hasonlóan a legszebb építészeti és mivészeti dolgozatokra lehetne használni, ha nagyobb darabokban lehetne kivágni, min nagytömegű előjötte miatt nem kétkedhetni.

A Ditrótól keletre 3000' magasságra emelkedő Piritske-hegy főképen Syenithől áll, melybe az Orotvavölgy vágódik és mely északra Borszék felé terjed, hól is csillámpalával végződik. E 3 négyszög mérföldre terjedő hegység sok átmenetet mutat granitba, granulit és miascitba, és különféle túllékből álló meneteket mutat. Legujabb időben a Syenit és csillámpala közti határon a Taszópatakban, az Orotvavölgy egyik mellék mélyedésében, egy igen érdekes kő találtatott, melynek Haidinger tanácsos*) „Haüynfels“ nevet kíván adni, és ugy írja le mint a kék Sodalitnak

*) A cs. k. birod. földtani intézet 1861 Majus 28án tartott ülésében.

Orthoclassal, Cancrinit, Elaeotith, Oligoclassali szemcsés vegyületét, különféle fehér, szürke, vöröses színvegyülettel és beleszórt apró részekkel fekete amphibol, csillám, delejvas, Sphen, mészkőből s. a. t.; csiszolva tehát a legszebb színárnyalatokat mutatja,

Ezen tulajdonainál nem különben mint keménysége és csiszolhatóságánál fogva a Haiünyfels egészen a zöld smaragdittal vegyült értékes Verde di Corsica duro-hoz tartozik. E kő szépségénél fogva nagyon alkalmas nagyobb dísz tárgyak készítésére.

Bányatanácsos Breithaupt tanár Freiburgban egy paragenesist tett közzé az ezen köben előjövő ritka ásványokról, és a Miake által az Uralon, Brevignél Norvégiában, északi Grönlandban, a Somma-hegyen Nápoly mellett és Sedlowitvinél a fehér tenger mellett találtakhozi hasonlóságára figyelmeztetett. A benne eddig talált ásványok ezek: Mikrolin, Davyn, Nephelin, Sodalit, fekete csilló, Lepidolith, Cancrinit, Amphibol, Orthit, Wöhlerit, Zircon, Titanit, Pyrochlor, delejvasérc, kénköves vasérc, titanvasérc. *)

A borszéki savanyu vizek csillámpalába ikelt ősmész-cölöpből fakadnak, mely nem csak a borszéki völgy mélyjét képezi, hanem ezt egyszersmint északtól délre menő körkör (ellyptisch) alakban bekeríti.

Ezen ősmész sötétzöld színű, átmenően a kékszürkébe, szemcsés alkatu, többnyire palás törésű, nincsen szétrepedezve, és sok mészpátérrel van ellátva; mivel palás lemezein ezüstsín fagyaglemezt mutat, és ezen kívül magnesiát, silicátokat, szénsavas magnesiát és vaséleccet tartalmaz, könnyen a Dolomithez sorozható.

*) Berg- und hüttenmännische Zeitung 1861 Nr. 36/

A csaknem Borszékig terjedő trachyt fölemelkedése által a pala rétegei az ősmésszel együtt nem csak 75 foknyi hajlásra emeltettek, de sok helyen el is szakadoztak, szétrepedeztek, mi által vulkáni tevékenység tűzhelyeiveli összeköttetésre és szénsav-kifejlődésre nyílások keletkeztek. A légköri légnél nehezebb szénsavnak a legmélyebb utakon, tehát az ősmész repedékein kell kitódulnia. A borszéki ásványvizek hőfokáról ítélve, a forrás alig jöhet 115 lábnál nagyobb mélységből.

A savanyu víz forrásait tápláló vizek nyilván a Bükk-havas oldalain gyűlnek össze, mire az ennek alyján találtató számos posvány és álló víz, úgy szinte a jegeces pala rétegeinek és ősmésznek szétmállásából, de még inkább a lobogótól 300 lépésre fekvő nem magas hegy alatt fakadó, édes vizü dus „nagy forrás“-ból következtethetni.

Ha tekát a források fakadása közel van a fölülethez, úgy alkatrészei sem származhatnak nagy mélységből.

A víz szénsav fölvétele által azon tulajdonságot kapja, hogy az utjában álló köveket szétbontsa és föloldja. Keserföld és vastartalmu mész az ősmészben meg lévén, a szénsav folytonos hatásának vannak kitéve; az ősmészből fakadnak az asványforrások is, melyek vizei a fönnebbi sókot magukba veszik. A szénsavas mész és a keserföld szabad szénsavban feloldatnak, és vízben elolvadva a szénsavat kötve tartják. Miután továbbá a jegeces palában levő Sodalit, Nephelin és Lithioncsillám a nékik sajátosságos égvényeken kívül még halvanyt (Chlor) is birnak, úgy ezen anyagoknak és a halvanyoknak az ásványvizekbeni előjötte kimagyarázható, mely körülmény a nagy forrás és nádas patak édes vizeinek bebizonyult halvanytartalmából is kitűnik.

Valószínű, hogy ha a Bükk-havas oldalai erdősebbek volnának, a források sokkal több vizet adnának. Hogy

hajdan a vízmenyiség nagyobb volt, láthatni a hatalmas szivaglerakodásokból, melyek a maiakkal nem állanak arányban. — Mily roppant mennyiségű meszet oldottak föl és részint ismét leraktak az idők folytán az ásványvizek, mutatják a nagyszerű mészszivag-lerakodások mind a borszéki völgyben, mind pedig a kerekszéken, hól azok a tölgyesi uton 300 lábnyi vastagságot érnek el. Hosszkiterjedésök e lerakodásoknak ugyanott legalább 1000 öl, szélességök pedig 500 öl; és így ha középvastagságukat 30 lábra tesszük, 540 millio köbláb a mészszivag mennyiség.

A vízmenyiségből és mésztartalmából továbbá kiszámíthatni, hogy ezen mészmenyiség lerakására a főkutnak tizenegy millio kétszáz ötven ezer év kellene. A mészszivagnak a kerekszékeni egész vizirányos rétegeiből kitetszik, hogy azoknak képződése álló vízben történt.

És ha a források egykor még annál gazdagabbak voltak is, még is évezredek kellettek e nagyszerű szivagképződésre, melynek rétegeiben számas maradványai vannak a velök egykoru tenyészetnek, mely azonban a mostanitól annyiban különbözik, a mennyiben a mészszivag rétegeiben levő maradványok egyáltalában a leveles fákhöz tartoznak, hollott a mostani tenyészet legnagyobb részt fenyőnemű.

Éghajlati viszonyok.

Tenyészet.

A fürdőnek aránylag magas fekvése és azon körülmény, hogy mindenütt hatalmas erdőktől környeztetik, minden esetre zordabb éghajlatra mutathatnak és bősége-sebb légköri csapadékokat gyaníthatnak. Igaz, hogy a számos erdők a felhőkre nagy vonzerővel bírnak és azért esős napok nem ritkák Borszéken; az is igaz, hogy tavasszal és a nyár első felében többnyire mindig hűs az idő; azonban Julius és Augusztusban a nap minden szakában mérsékelt a lég, sőt délben gyakran nagyon meleg is. Azon kívül ezen hónapokban gyakran igen szép és állandó idő van.

Légtani észleletek különböző időben tétettek. Eredményeik következők:

A lég hőfoka R. szerint Julius és Augusztusban:			
1823 és 1826ban		1841ben	1855ben
Scheint szerint		Kurz szerint	Salzer szerint
Reggel	7 órakor 8—10° R.	10—11°	10·05
Délben	12 „ 19—20°	22—23°	16·98
Estve	7 „ 5—7°	9—10°	9·05

Kurz szerint a legmagasabb hőfok az említett hónapokban 29°, a legalacsonyabb 7·0°; — Salzer szerint 22 napon át a legmagasabb 22·8°, a legalacsonyabb 3·3°.

Ebből kitetszik, hogy általában véve a közép hőfok nyár derekán 12—14° R. lehet. — Hamar történő megváltozása az időnek nem ritka, ép oly hamar jön köd és eső is. Salzer 22 naptól 11et esősnek, 7et ködösnek, 6ot kevéssé felhősnek, 6ot egészen szomorúnak, 5öt vegyesnek, 4et nem egészen felhősnek és csak 1et talált egészen vidámnak.

Éles, hideg északi szélről itt nem sokat félhetni; 11-től 2 óráig naponta szelid déli szél fúj, mely ha néha erősebb, a fürdőőknek alkalmatlan. Az estvék többnyire nagyon kellemetesekek, s a lég csendes és tiszta. Egyáltalán e fürdőhelyen a lég fölöttébb frisitő és éltető, az erdőőkben pedig balzsamilag üdítő, és ezen egészséges légnek tulajdoníthatni nagy részét az itt meggyógyuló kóros állapotoknak.

Az előbb mondottakból magában érthető dolog, hogy a Borszékeni gyógyhasználatra a nyár derekát kell választani és hogy valóban nem tanácsos, gyógygyógyból Julius előtt Borszékra menni. Azonban egészen alaptalan, hogy a vendégek már Augusztus közepén, vagy legfőllebb 20-án mind elmennek. Az ősz e vidéken, valamint az egész keleti részén Erdélynek többnyire nagyon állandó és szelid; és ha a reggelek és estvék kissé hivesek is, mi miatt a vizitált későbbre kell hagyni, a nappal még is elég meleg arra, hogy Septemberben de sőt Oktoberben is a hideg lobogóban lehessen fürödni. Az e vidéken lakó örménység éppen ezen időszakban használja Borszéket, midőn az idegen vendégek már elmentek, minek valóságáról az egy pár évig Borszéken fürdőorvosként volt Dr. Maier barátom is tanuskodott.

Borszéken és környékén érdekes a tenyészet, de e lapok tere elégtelen arra, hogy az itt előjövő minden növényfajmet elősoroljunk, mi különben is csak természetbúvárt érdekelhet közelebből.

Legtermékenyebb itt a természet roppant kiterjedésű-különösen fenyőerdőkben; mik többnyire közönséges fenyőkből állanak (*Pinus abies* L.) és csak ritkán jön elő a tiszafenyő (*Taxus baccata*). Bükfa nagy mennyiségben jön elő a Bükhavas déli oldalán; elszórva található még

fehér juhart (*acer pseudoplatanens.*) veres boggyóu galagonyát (*sorbus aucuparia*), számosan egy nyirnemét, valószínűen a *betula carpathiacát* és ritkán magyarófabokrot (*coryllus avellana*). Nagyok és sűrűek itt a málnabokrok (*Rubus Idaeus*), míg a hermányi hegységeken nagy mértékben találtató fenyőbors vagy borsika (*Juniperus communis*) csaknem egészen hiányzik. A falu körül nagy, virágdus rétek zöldellenek és virítanak, mikén csak ritkán láthatni egy egy bokrot. Mezei veteményt itt nem igen természetnek, azonban a zab helyel helyel megterem.

Növénytani tekintetben a falut környező kis mocsárok több érdekes növényt szolgáltatnak, ilyenek: *Pedicularis Sceptrum*, *Swertia perennis*, *Drosera rotundifolia*, *oxycoccus vulgaris*, *Ligularia sibirica*, *carex fulva*, *Buxbaumii stricta*, *flava*, *Cladium mariscus*, *Betula pubescens*, *oyicoviensis*, *Salix pentandra* etc. A Borszék körüli mocsár ásványforrásokból képződik, miknek nem lévén lefolyásuk, itt megállapodnak, s helyenkint vastartalmu lápokot képeznek, melyek mindig jobban elterjednek.

Keletre a falutól a Kerekszék egyik oldalán repedezett mészkő-szikla-csoportazatok vonják magukra figyelmünket. Ezekben több ölnyi mélységű üregek találtaknak, telve hideg nedves levegővel; nyílásaiknál buján tenyészik: a *Cystopteris montana*, *Cheilanthus odora*, *Polypodium Robertsonum*, stb., a sziklákon pedig: *Campanula carpathica*, *Primula auricula*, *Mochringia mucosa*, *Poa concinna* stb.

Ásványforrások;

vegy- és gyógytani tulajdonságaik.

Alig félórányi körben 11 ásványforrás fakad itt, melyek mind igen vizdusak, de melyek közül nem mindenik használtatik.

Ivóforrásul szolgálnak jelenleg:

- 1) A főkut a helység északi részén.
- 2) A Lászlóforrás, délnyugatra az előbbitől, a zuhany közelében.
- 3) A Lázárkut, északnyugatra az előbbitől és ennek közvetlen közelében.

4) A lobogónáli ivóforrás, mely valószínűleg a lobogóval egy és ugyanazon mélyebb forrásból fakad.

5) A Jánoskut, édes vízzel, északnyugatra a szekérutttól. Hőfok $7\frac{1}{2}^{\circ}$ R.

6) Az erdőkut valamivel távolabb az erdőben, délnyugatra az előbbitől, egy terjedelmes mésztuffdomb aljában.

Fürdők használtatnak:

1) A lobogó, mely legmagasabban fekszik északon, és széles köz által 2 részre van osztva. A lobogó közelében vannak a fürdőkádakkal ellátott fürdő házak is meleg fürdésre. Ilyek a huszárház fürdő-szobáiban is vannak.

2) A Sáros vagy iszapfürdő, nyugatra a szekérutttól, a templom közelében.

3) A Lázárfürdő délkeletre a sárostól a szekérut mellett. Mindezen fürdők célszerű fakerítéssel vannak ellátva; tágas, 3—4 láb magas medrők van, és lábrostélyal birnak. Van mellettök 10—12 öltöző szoba is, mely gyakran igen kevés.

4) A zuhany, a Lázárfürdőtől és az uttól nyugatra, a völgy legmélyebb részében, 2féle vízből áll; az egyik

a „borpataknak“ lefolyó, savanyu vízzel vegyült édes vize, a másik pedig tiszta savanyu víz.

A zuhany toronyidomu faépületbe van helyezve és három készüllettel bir erősebb és gyöngébb zuhanyra és az esőfördőre.

Nincsenek többé használatban: a pásztorfördő, a szarvas, az Erzsébet- vagy is Kunfördő, mely föntebbi említésünk szerint elborítatott, és a Boldizsárfördő.

A vízbőség kivált a főkutban igen nagy. Ebből isznak többnyire a vendégek és ebből hordatik szét a víz. Nem csak hogy 6—10 pohárral isznak meg belőle egyenkint minden reggel a gyakran 400ra menő vendégek, hanem azon kívül még 3 oda alkalmazott vascsövön évenként 1,600,000 kupásüveg töltetik meg és vitetik szét ország- és világszerte.

Az 1852ben Schnell Péter és Stenner Gottlieb urak által végbe vitt vegybontása a főkutnak és lobogónak következő eredményt mutatott.

I. Főkut, fons principalis.

E forrás vize tiszta, átlátszó, nagyon gyöngyzik, kellemetes csipős izű, szénsav utáni szaga nagyon érzik, ha frisen meritett vizet jól felrázunk az üvegben. Ha a kimerített viz hosszabb ideig van a léggel érintkezésben, megzavarosodik és idővel sárgás fehér csapadékot képez. Ezt láthatni a több ideig használt, ugy nevezett borvizes üvegeken, melyek homályosokká, átlátszatlanokká és végre sárgás vörös és barnákká válnak.

A mi ezen és a többi itteni források vizét más hasonnemű, még több szabad szénsavat tartalmazó savanyu vizek fölé helyezi, az, hogy nagyon kellemetes ize van, és hogy szénsavát állandóbban tartja kötve, miért is hosz-

szab ideig lehet eltartani és messzebb el lehet vinni, mint más savanyu vizeket. A dugóval jól elzárt edényben tartott borszéki víz évek múlva sem változtatja sem ízét, sem színét, sem hatását. A közép hőfok e forrás fenekén, többszöri vizsgálat után $+ 7.3^{\circ}$ R. A legnagyobb különbség 0.49° R.

Fajsulya $+ 12.4^{\circ}$ R. hőfoknál 1 001842.

Szénsavtartalma miatt visszahatása (reactio) savanyu, mi is a léggeli hosszabb érintkezés által elvész. Szénsavát veszve a víz megzavarodik és sárgás fehér port csap le. Melegítés de még inkább főzés által bőséges csapadékot kap, s ekkor az átszűrt víz égvényes visszahatásu, mi is szénsavas égvényes sóból származik.

Vegyelemzés által 100 súlyrész vízben találtatott:

A. Szilárd alkatrészek:

a) mérhető mennyiségben:

hamhalvag	0.0025 rész
szikhalvag	0.0079 „
szénsavas szikéleg . . .	0.0778 „
„ mészföld	0.1507 „
„ keserföld	0.0707 „
„ vaselecs	0.0015 „
agyagföld	0.0005 „
kovasav	0.0076 „

b) mérhetlen mennyiségben:

szénsavas haméleg,
legsavas haméleg,
szerves részek.

A szilárd alkatrészek összege 0.3192 „

B. Illó alkatrészek:

szabad szénsav	0.1782 „
minden alkatrészek összege	0.4984 „

Egy font = 7680 szemer vízben van:

A. Szilárd alkatrész:

hamhalvag	0·1920 szemer
szikhalvag	0·6067 „
szénsavas szikéleg	5 9750 „
„ mészéleg	11·5738 „
„ keseréleg	5·4298 „
„ vasélecs	0·1152 „
agyagföld	0·0384 „
kovasav	0·5837 „
<hr/>	
összege a szilárd alkatrészeknek	24·5146 „

B. Illó alkatrészek:

szabad szénsav	13·7626 „
<hr/>	
minden alkatrészek összege	38·2772 „

13·7626 szemer szénsav megfelel (100 köb. centim.
= 5·4710 köb. hüv.) = 523·3422 köb. centim vagy
28·6321 köb. hüvelyknek + 7·31° R.nél.

II. A fürdésre használt Lobogó forrás.

A vízből kifejlődő szénsav gyöngycsoport alakban
tódul a fölület felé. A víz tiszta és tökéletesen állatszó;
íze gyengén csipős.

7szeri észlelet után közép hőfoka = 7·39° R. A leg-
nagyobb különbség 0·95°, tehát csaknem 1° E. Esős idő-
ben hőfoka valamivel magasabb (valószínűen a bele cse-
pegő esőviztől). A második meder 1 fokkal melegebb.
Fajsulya = 1·000967.

Vegyebontási eredmény:

I. 100 súlyrészt vízben:

A. Szilárd alkatrészek:

a) mérhető mennyiségben:

hamhalvag	0.0010 rész
szikhalvag	0.0016 „
szénsavas szikéleg	0.0184 „
„ mészéleg	0.0764 „
„ keseréleg	0.0350 „
timföld és vaséleg	0.0010 „
kovasav	0.0073 „

b) mérhetlen mennyiségben:

kénsavas haméleg
legkönsók

a szilárd alkatrészek összege . 0.1397 „

B. Illó alkatrészek:

szabad szénsav	0.1119 „
minden alkatrészek összege .	0.2516 „

II. Egy font = 7680 szemert vízben:

A. Szilárd alkatrészek:

hamhalvag	0.0768 szemert
szikhalvag	0.1229 „
szénsavas szikéleg	1.4131 „
„ mészéleg	5.8675 „
„ keseréleg	2.6880 „
vaséleg és agyagföld	0.0768 „
kovasav	0.5606 „
a szilárd alkatrészek összege	10.8057 „

B. Illó alkatrészt:

szabad szénsav	8.5939 „
minden alkatrészek összege .	19.3996 „

8·5939 szemer szénsav megfelel $= 326·9500$ köb.-centim. vagy 17·8874 köbhüvelyknek $+ 7·30^{\circ}$ R.nél.

A László- és erdőforrás, a Lázár- és sáros fürdő 1862ben Folberth Frigyes ur által vegybontattak következő eredménnyel:

A László-forrás vize nagyon tiszta, átlátszó, szénsavas szagu, savanyós tenta-utóízű és nagyon csipős. Höfoka $+ 7·5^{\circ}$ R. A forrás egy perc alatt 3·43 kupa vizet ad.

Az erdőforrás vize szintelen, tiszta, erősen szénsav szagu, és kellemetesen savanyós csipős íze van. Höfoka állandóan $+ 5·5^{\circ}$ R. Vizmenyisége egy perc alatt 2·88 kupa.

Mind két említett forrásnak azon közös tulajdonsága van, hogy számos apró s nagyobb, sebesen a felszínre törekvő léghólyagcsákat mutatnak.

A Lázárfürdő vize elég tiszta, kissé opálszinű, szagtalan, kevésbé savanyós és csipős ízű, mint az előbbie; höfoka, mint ezt nagyobb mederbe foglalt forrásoknál többnyire tapasztalhatni, a környező légtől többé kevésbé függő. Midőn a lég $+ 12$ R. fokot mutatott, a „Lázárnak“ $+ 8^{\circ}$ R. volt. Egy perc alatt vize 1·7 kupával szaporodott.

A „Sáros“ vize tiszta, állátszó, szagtalan és szintelen, kevésbé savanyu és csipős ízű, a Lázárfürdőnél említett oknál fogva höfoka nem állandó. A lég $+ 13$ R. fokánál $+ 9$ R. fokot mutatott. Medrében a vizszaporodás egy perc alatt 6·6 kupát tett.

Ezen most leirt két forrás felszínén bizonyos időközben felszálló nagyobb léghólyagokat vehetni észre.

Mindegyik forrás cefolyási helyén a vízből lecsapódott

mészkeleg látható, mi is a László és erdőforrás mellett és mindegyik forrás medrének falain vöröses barna színű.

Mind ezen források vize savanyu visszahatással bir, mely tulajdonság azonban főzés és a léggeli hosszabb érintkezés által egészen elvész és határozottan égvényessé változik. A légeni hosszabban tartás és mészvíz hozzatétele által fehér váladék képződik, mely nagyobb mennyiségű ásványvíz hozzatétele által ismét eloszlik. Megmelegítésnél ezen vizektől számos légholyagok válnak el, melyek a laknuszapírt átmenően megvörösítik.

Fővonásaikban ezen vizek hasonlítanak egymáshoz, miért is vegyelemeik sem sokat különböznek egymástól.

A Lászlóforrás 10 000 k. c. vizében van:

szénsavas szikéleg . . .	5·783	gramme
„ mészéleg . . .	10·270	„
„ keseréleg . . .	5·592	„
„ vasélecs . . .	0·201	„
kénsavas hamélegnek . . .	nyomai	
szikhalvag	0·568	„
hamhalvag	0·107	„
agyag- vagy timföld . . .	0·210	„
kovasav	0·540	„
semleges szerves anyagoknak	nyomai	
szilárd alkatrészek összege .	23·251	„
félig szabad szénsav . . .	9·870	„
szabad szénsav	21·191	„
összes alkatrészek összege .	54·313	„

Fajsúly = 1·00184.

21·191 gramme szabad szénsav a forrás hőfokánál és a légmérő 760 m. m. rendes állásánál megfelel 11019·11 k. c. szénsavnak, és így egy tér-rész vízre 1 1019 tér-rész szénsav jön.

Az erdőforrásból 10-000 k. c. vízben van:

szénsavas szikéleg . . .	3-582	gramme
„ mészéleg . . .	9 870	„
„ keseréleg . . .	4 676	„
„ vasélecs . . .	0-104	„
kénsavas hamélegnek . .	nyomai	
hamhalvag	0-122	„
szikhalvag	0-527	„
agyagföld	0-250	„
kovasav	0-510	„
semleges szerves anyagokból	csak nyomok	
a szilárd alkatrészek összege	20-641	„
félíg megkötött szénsav . .	8-280	„
szabad szénsav	25-640	„
az összes alkatrészek összege	54-561	„

Fajsúly = 1-00177.

25-640 gramme szénsav a forrás hőfokánál és a lég-mérő 760 m. m. rendes állásánál tesz 15,555-282 k. c. és így egy tér-rész vízre jön 1-5555 tér-rész szénsav.

A Lázárfördőnek 10-000 k. c. vízében van:

szénsavas szikéleg . . .	4-041	gramme
„ mészéleg . . .	12-166	„
„ keseréleg . . .	5-804	„
„ vasélecs . . .	nyomai	
kénsavas haméleg	nyomai	
hamhalvag	0-001	„
szikhalvag	0-664	„
agyagföld	0-270	„
kovasav	0-580	„
semleges szerves anyagok .	nyomai	
a szilárd alkatrészek összege	23-616	„
félíg megkötött szénsav . .	10 023	„
szabad szénsav	12-423	„
minden alkatrészek összege	46-062	„

Fajsúly = 1-00177.

12·423 gramme szénsav a forrás hőfokánál és a légmérő 760 m. m. rendes állásánál annyi mint 6353·49 k. c. és így egy tér-rész vízre esik 0·6353 tér-rész szénsav.

A sáros fördő 10·000 k. c. vizében van:

szénsavas szikéleg	2·311	gramme
„ mészéleg	5 770	„
„ keseréleg	4·411	„
„ vasélecs	nyomai	
kénsavas haméleg	nyomai	
hamhalvag	0·055	„
szikhalvag	0·125	„
agyagföld és cselélecs . .	0·180	„
kovasav	0·390	„
semleges szerves anyagok .	nyomai	
a szilárd alkatrészek összege	13·242	„
félíg megkötött szénsav . .	5·778	„
szabad szénsav	14·463	„
minden alkatrészek összege .	33·483	„

Fajsúly = 1·00114.

14·463 gramme szénsav a forrás hőfokánál és a légmérő 760 m. m. állásánál megfelel 7395·377 k. c. szénsavnak, és így egy tér-rész vízben van 0·7395 tér-rész szénsav.

A Lázár- és sárosfördők vizében csak nyomai vannak a vasnak; mely körülmény valószínűen onnan van, hogy a víz a mederbeni állása alatt vastartalmát nagyobb részt elveszti. Ugyan is a tágas mederbeni nagy vízfelületen könnyebben és hamarabb élenyíti a lég élenye a vasat, mi által ez kiválik.

Folberth vegyelemzésénél a vizet nem súlyilag de

térimileg mérte meg, és innen van, hogy a vegykémlet eredménye térrészekben van kiszámítva.

A szénsav mennyisége Mohr nagyon pontos titrir-mód-szere szerint határozott meg.

Vegyelemzési átnézete a borszéki savanyú vizeknek

Folberth szerint.

10-000 térrészben	Források neve					
	Főkút	László forrás	Erdő forrás	Lázár fördő	Sáros fördő	Lobogó
	hőfok Reaumur szerint					
	7-3°	7-5°	5-5°	8°	9°	7-39°
szénsavas szikéleg	7-780	5-783	3-582	4-041	2-311	1-840
„ mészéleg	15-070	10-250	9-870	12-166	5-770	7-640
„ keseréleg	7-070	5-592	4-676	5-804	4-411	3-500
„ vasélecs	0-150	0-201	0-104	nyom.	nyom.	nyom.
hamhalvag	0-250	0-107	0-122	0-091	0-055	0-100
szikhalvag	0-790	0-568	0-527	0-664	0-125	0-160
timföld	0-050	0-210	0-250	0-270	0-180	0-100
kovasav	0-760	0-540	0-510	0-580	0-390	0-730
szilárd alkatr. összege	31-920	23-251	20-641	23-616	13-242	13-970
félig megkötött szénsav	—	9-870	8-280	10-023	5-775	—
szabad szénsav	17-920	21-192	25-640	12-423	14-463	11-190
mind. alkatrész. összege	49-840	54-313	54-561	46-062	33-483	25-160

A fennebb kimutatott vegyelemzés szerint a borszéki vizek az égvényes földes savanyú vizek közé tartoznak csekély vastartolammal. Különös jelentőséggel bír e vizeknek dus szénsavtartalma és alacsony hőfoka. Sok más híres és hasonló gyógyhatású ásványvizekkel vegyelemzési összehasonlítást mutat az alább következő összeállítás. A számok egy polgári font vízben lévő szemereket jelentenek.

Alkatrészek	Borszék fölkut	Bilin Csehország (Strye)	Preblau Krain (Hollerschegg)	Rohitsch Tempel- brunnen (Schröter)	Gleichenberg forrás (Schröter)	Selters Nassau (Kastner)	Franzensbad forrás (Berzelius)	Füred forrás (Heller)
hamhalvag	0-1920	2-884	0-44	0-72	14-24	0-289	9-23	0-69
szikhalvag	0-6067		0-44			17-228		
keserhalvag								
szénsavas szikéleg	5-9750	22-73	21-00	5-83	19-29	6-157	5-18	0-82
„ mészéleg	11-5738	3-06	1-66	11-87	2-72	1-857	1-80	6-37
„ keseréleg	5-4298	1-19		9-93	3-20	1-687	0-67	0-31
„ Lithion							0-03	
„ cseléleg							0-04	
„ vaséleg	0-1152	0-09	0-05	0-06		0-078	0-23	0-08
kénsavas haméleg		1-73						
„ szikéleg		6-17	0-66		0-65	0-261	24-50	6-03
„ mészéleg			2-66	15-54		0-277		
villosavas szikéleg								
„ mészéleg							0-02	
„ timföld		0-06					0-01	
timföld	0-0384			0-34				0-02
kavasav	0-5837	0-35	0-50	0-14	0-40	0-250	0-47	0-10
szilárd alkatrészek összege	24-5146	38-18	27-41	44-14	40-53	28-084	42-18	17-43
szabad szénsav	28-63K.Z.	33-58C.Z.	66 K. Z.	25 K. Z.	35 K. Z.	30 K. Z.	40 K. Z.	38 K. Z.
Hőfok	+ 7-3° R.	+ 9° R.	+ 8° R.	9° R.	13-14° R.	+ 13 1/2° R.	9° R.	11° R.

Ezen összehasonlításból, mely még azért is érdekes, mert a felhozott savanyu vizek közül a legtöbb nevezetesen Selters, Rohitsch, Gleichenberg, Preblau, Bilin és Franzensbad a borszéki vízként szétküldetnek, még azon észrevételt is huzhatni, hogy csekély hőfokára nézve Borszék az említett vizeket mind fölülmulja, mely körülmény kivált hideg fürdők használatánál nagy fontosságu, mint alább látandjuk.

Mi a szabad szénsav mennyiségét illeti, Rohitschon kívül, a nevezettek minyájának több van Borszéknél, s valóban Borszéken a forrásbóli merités alkalmával aránylag csak csekély felgyöngyözését látja az ember a kis lég-holyagcsáknak. Azonban bizonyos, hogy e víz a szabad szénsavat sokkalta bensőbben tartja kötve, miután a szénsavnak vízbeni oldhatósága a légnyomástól és hőfoki viszonyoktól annyira függ, hogy oldhatósága egyforma légnyomásnál a hőfok alább szállásával növekszik. Ez utóbbi tulajdonságnak köszönheti Borszék, hogy vize a tengeren Amerikáig vitethetik romlatlanul, és hogy sokáig meglehet tartani eredeti jóságában és friseségében.

Szilárd alkatrészekre nézve is csak Füred szegényebb Borszéknél a nevezett savanyu vizek között; de épen azért még gyöngye gyomru ember is ihatik és jól elbir belőle nagyobb mennyiséget is, és mint általánosan tudva van, mint fényűzési ital (Luxusgetränk) nagy elterjedésnek örvend, mivel más alkatrészekbeni csekély tartalma a szénsav hatását nem zavarja.

Borszék aránylag szegényebb halvanyosokban Seltersnél és a gleichenbergi Constantinforrásnál, melyek ugyanazért az égvényes halvanyos savanyu vizekhez tartoznak. Legtöbb hasonlatossága van erre nézve Preblauval, Rohitschal és Füreddel.

A szénsavas sóknak nagy bőségében van Borszék, különösen szénsavas mészélegje csaknem annyi van mint Rohitschnak. Ez alkatrész mindig oldott állapotban van a sokáig tartott 's szétküldött vízben is, mi is könnyen emészthetőségét elősegíti. Szénsavas szikélegje Borszék-nél sokkal nagyobb mértékben van Bilin, Preblau és Gleichenbergnek. Kénsavas sók nincsenek Borszékben, míg Bilin és Franzensbad nem csekély mennyiségű kénsavas mészéleget tartalmaznak. A kénsavas sók hiánya minden esetre éldelhetőbbé teszi e vizet, és azt okozza, hogy nincs hashajtó tulajdonsága.

Vastartalomra nézt csak Franzensbad mulja felül Borszékot; és épen e csekély vastartalom teszi a borszéki vizet hatalmas gyógyhatásúvá, mert tapasztalat szerint az erős hatású vasvizeknél sem határoz csak is a víznek vasmenyisége. Közönségesen a vastartalomnak tulajdonítják, hogy a borral vegyített borszéki víz hosszabb állás után feketés színt vált. Azonban valószínű, hogy e körülmény inkább tulajdoníthatatik a bor főstenye sajátos elváltozásának.

A nevezett ásványvizeknél több kovasavval bír Borszék, s csak is Preblau áll erre nézt hozzá legközelebb, 's tapasztalatom szerint némely gyógyhatásában is hasonlít Borszékhez.

Továbbá különbözik Borszék az előpataki öskuttól abban, hogy ez utóbbiban nagyobb mennyisége találhatik a szilárd alkatrészeknek, halvagsókban és különösen vasban gazdagabb, 's ugyanazért inkább olvasztó és hashajtó hatással bír. Erdély számos gyógyforrása közül, a nélküli azonban hogy hírét és jelentékenységet osztanak, Borszékhez közel állanak még: Kászon-Jakabfalva, Korond, Radna (Szent-György és Dombhát forrásaival) és Stoikafalva,

melyek közül a két utóbbi azonban inkább számítható az égvényes halványos saványu vizek közé.

Legtöbb hasonlatossággal bír Borszék alkatrészeire, sajátságos ízére és kivetelére nézve az ösmeretes Bilin, Preblau, Rohitsch es Gleichenberg Constantinforrás vizével. Gyógyhatási tekintetben is kitűnik ezekhez hasonlósa.

Élettani és gyógy-hatása.

Borszék gyógyforrásai részint ivásra, részint és különösen hideg ásványos fürdőkül használatnak; miért is az italként a szervezetbe fölvelt és a fürdőül használt viznek hatását külön tárgyalandjuk.

Az ásványvizek gyógyhatásának pontos ösmeretére részint azok természettani és vegytani tulajdonságaiknak szorgalmas tanulmányozása, részint az erre nézt gyűjtött tapasztalatok, és a vízzel egészségeseken és betegeken tett kísérletek és vizsgálatok vezettek. A legkülönbözőbb és legtávolibb helyenken orvosok és mások által gyűjtött tapasztalatok e víz gyógyhatását a legszebb színben tün-tetik elő; épen oly számosak a fördés által észlelt kedvező eredmények, söt meglepő az itt gyakran sikerült gyógyítása idült makacs betegségeknek.

Mint már mondatott, a borszéki ásványvizek az égvényes földesek közé tartoznak csekély vastartalommal. Nagyobb mennyiségűek benne a mészsók, a szénsavas égvények, kivált a szénsavas szikéleg; különös befolyása van gyógyerejére nagy mértékű szabad szénsavtartalmának és csekély hőfokának. A frissen meritett viznek ize kelle-mesen savanyós, kivált a nyelven csipős és hűtő. A fel-

hágó gáz az orrban gyöngé viszketést és néha könnyezést is okoz. Többször nem lehet kezdetben egy egész poharat egy huzomban kiinni, mivel mind hidegsége, mind pedig szénsava a szabad lélekzetet mintegy akadályozza és az ivót az ivás közbeni kinyugvásra kényszeríti. A ki rövid időközökben néhány pohárral megivott, elveszti a kezdetbeni hidegség érzetét, jótékony meleg keletkezik gyómrában, mely lassankint egész testében elterjed úgy, hogy néha könnyű izzadás is követi ezt. Nagyobb számú pohár víz elhasználása után, különösen a fölvevő szénsav hatása által néha nem kellemetlen érzésű, könnyű kábulás jön létre, mely állapotot forrási itasságnak (Brunnenrausch) lehetne nevezni, mely azonban nem sokára eloszlik. Az ivott víz hatása lassankint mutatkozik nagyobb vidámság, az étvágy ébredése és bővebb vizelés által.

Miután az ivott víznek mennyisége, szint úgy mint annak alkatrészei részt vesznek hatásában, ennél fogva először a víznek mint olyannak élettani és gyógyhatását, és azután a szénsavnak, a mészsóknak a szénsavas szikélegnek; és a zsnak fogjuk hatását tárgyalni.

A víz lévén alapföltétele minden anyagcserének, ha nagyobb mennyiségben vétetik föl a szervezetbe, ez anyagcserének ez által szükségképen fokoztatnia kell, a test elválasztásai gyarapodnak és az emésztet meghigul. Genth kísérletei azt bizonyítják, hogy nagyobb vízmennyiség bevétele által a vizellet szilárd alkatrészeinek különösen, pedig a húgyanyagnak (Harnstoff) elválasztódása gyarapodik, a testből kiválandó vér- és szervezetrészek élenyítése élénkebb lesz, és a húgysav húgyanyá változtatik; hogy ellenben a rendes állapotthoz visszaterésnél a kiválás meglapul és a fokkonkinti szövetképződés elősegítetik. Hasonló eredményt mutatnak föl Boeker kísérletei.

Bidder és Schmid kísérletei szerint nagyobb mennyiségű víz fölvétele által az epe meghigul és könnyebben válik ki.

Ha a víz csekély hőfoku, akkor éldelete által a test meleget veszít el, hosszabb használata által pedig tartósabban vonatik el a test melege. A hideg víz itala serkentően hat a gyomorra és a bélhuzamra is, növeli a csillmozgást és a belek működését. A hidegnek nagyobb fokai a gyomornak rendellenesen fokozott érzékenységét a rendes állapotba képesek vissza hozni. Mindezekből kitünik, hogy a különféle ásványvizek használatánál a víz maga jelentékeny szerepet játszik.

Legnagyobb jelentőséggel bír a borszéki viznél a benne lévő szénsav. Ettől van kellemes íze, csipőssége és hosszason eltarthatása, főtermékét képezvén a visszafejlődő anyagcserének. Ha e légnem italban a gyomorba jut, nagy része felbőfögés által megint kijő, de jelentékeny része a gyomor és belek által gyorsan felszívódik és legnagyobb sebességgel a vérédenyrendszeren átvitetik, mit is az ily szénsavtartalmu italok ivása után közvetlenül bocsátott vízzel nagy szénsavtartalmán láthatni. A gyomorba fölvetetve a szénsav frisítően és üdítően hat; a gyomor- és bélnedvek elválasztását és a csillmozgást elősegíti, a takhártyák idegeire serkentően hatván. Ez által az emésztő erő gyarapul, a vérédenyek tevékenysége először a haszigerekben, aztán az egész testben fokozódik. Hogy a vízzel-elválasztást is gyorsítja, már említettük.

Lehmann szerint a gyomorba fölvetett szénsavnak a vérbe és hugybai átvitele éhgyomorra leginkább megtörténik, míg a tele gyomorból felbőfögés által csaknem egészen eltávolítatik. Szerinte a szénsavas italok gyarapítják a sóska-savas mészéleg és a szabad szénsav mennyiségét a hugyban, és enyhítően hatnak a gyomor idegeire. Nagyobb menyi-

ségben fölvett szénsav ingerlően is hat a szívre és az idegek központjaira, gyomorpuffadást, mellszorulást, szivdobogást, nyugtalanságot és kábultságot okoz. A szénsav tehát a gyomor-idegekre nézt valódi csillapító szernek tekintendő, mely a takhártyák és a hugy elválasztását elősegíti és gyógyerővel bír a rendellenes ingerlékenységben, izgultságban és az idegrendszer különféle fájdalmas, kóros állapotaiban.

A mész-sók a szervezetre nézt igen nagy fontossággal bírnak, mivel a legtöbb szövetek, kiváltképen a csontok, izmok, és az idegek szöveteinek főalkatrészét képezik. A mészsóknak eledelekbeni hiánya többféle kóros állapotot okozhat. A mészsóknak a test szöveteibe és a vérbe való fölvétele tagadhatlan tény. A gyomorba fölvett szénsavas mész a gyomor savaival oldható sótt képez. A gyomor és bél folyadékaiban oldható tejsavas mész átmegy a vérbe, hól is szénsavas mészé változtatik át, az el nem változott szénsavas mész a kiürítéssel megy ki a testből. A szénsavas mész továbbá a gyomorsavvali egyesülése által a gyomorban levő fölösleges savat semlegesíti és így savellenesen hat, s mint ilyen a gyomor és bélhuzam többféle betegségeiben használtatik. Száritó tulajdonságánál fogva jótékony befolyást gyakorol a takhártyák kisebzett állapotában.

Az ásványvizekben levő mészsóknak nem lényegtelen hatása az is, hogy az ásványvizek használata alatt a gyomorban kifejlődő savak hatását mérséklék, korlátozzák, ez által az ásványvizeket könnyebben emészthetőkké teszik és a különben keletkezhető emésztési bajokat eltávolítják.

A szénsavas szikéleg is rendes véralkatrészt képez. A gyomorban különösen mint 2szer szénsavas só (a hogy ásványvizünkben előjő) savellenesen hat, mivel a szabad gyomorsav a szénsavas sótt szétbonjta, magát annak alap-

jával kötve össze és a szénsavat szabadon bocsátva. Egy része a szénsavas égvénynek felszivatik és a vért égvényesé teszi. Mivel égvényes folyadékokban sok oldási folyamat, mint a hugysavé és a proteinátoké — és sok élenyítési folyamat, mint a hugysavé, cukoré s a zsiroké, sokkalta könnyebben történik, mint savas folyadékokban, ennél fogva már elméletileg is látható az ásványvizzeli gyógymódnak nagy becsé sok jelentékeny táplálati bajokban. Továbbá nagy befolyása van a vér natroncarbonátjának az epe elválasztódására, mivel általa a zsirsav szappanyá lesz és azon kettős savak natronsói képződnek, melyek a legenyertartalmu párokkal az epe főalkatrészeit-, a glycochol- és taurochol-savakat képezik. Tapasztalat szerint a natroncarbonat a sűrű epét meg is higitja, sőt ennek megkevénykedettségét is feloldhatja. Nagyobb mennyiségben jutva a testbe, a vízzel által válik ki, melynek égvényes tulajdonságot ad.

Noha a borszéki vízben lévő vasnak mennyisége nem nagy, mindazáltal észre vehetjük annak a szervezetrei hatását. Ösmert tény, hogy vas van az ember vérében is, mely közelebbi viszonyban áll a vértekecsék vörös színével; tudva van az is, hogy a vasnak a vérbeni hiánya az egészségnek és az idegrendszernek többféle kóros változása által nyilvánul s ugyan azért már a legrégibb időktől fogva a vas fontos gyógyszer képezett. Noha némely kísérletek alapján a vasnak a testbeni felszivatása és a vérbe felvétele kétségbe vonatott, még is a legtöbb észlelők által (Schroff, Bequerel, Berzelius, Tiedemann, Gmelin Quevenne) a vasnak a hugybai átmenete hebizonyított. Ezen kísérletekből kitűnik, hogy a vaskészítmények a gyomorba jutva, ennek savai által elváltoznak, a gyomornedvel lecsapódnak, de ennek fölőslégében ré-

szint újra feloldhatók. Kis vasadagok ugyan azért sokkal jobban hatnak, mint nagyobbak, mivel ez utóbbi esetben a vasnak legnagyobb része az emésztettel ismét kiválik a testből, mi alatt a bélben lévő kénköneny szétbontása által vaskéneget képez, mely ásványvizek használata alkalmával az emésztetnek az ismert zöldes-fekete szint adja. A fölvett vas részt vesz a vértekecsék újjaképzésében, az élenynek a szövetekbe juthatását elősegíti, s ugyan azért az elégést, az anyagcserét és a meleg képződését is előmozdítja. Tiedemann és Gmelin szerint a verőcérén át a vérbe átmegyen és a májban nem kis mennyisége van jelen e fémnek, melynek rendes megléte az epében ez utóbbit a hugytól megkülönbözteti. Mind ezekből kitünik, miszerint a vas a vérkeringésre, a test erélyére és erejére hatalmas befolyással van, az izomrostok és a bélhuzam zsongját (tonus) növeli, és az által sok, gyengeségen és hiányos vérkészítésen alapuló kóros állapot eltávolítását eszközözi. Ezen üdvös hatását pedig tapasztalat szerint leginkább nyilvánítja, ha ásványvizben vétetik föl.

Ha tehát a borszéki víznek egyes alkatrészei szerinti hatását egybe foglaljuk, átlátjuk, hogy az gyógycélra italul használva, savanyellenesen hat, a gyomor kóros ingerlékenységét és tulságos elválasztását mérsékli, a belek működését célszerűen fokozva az emésztést hatalmasan segíti és szabályozza, olvasztó hatásánál fogva a vértömülést és ennek következményeit eltávolítja, a húgyelválasztást gyarapítja, szilárd alkatrészeknek a húgy általi kiválását elősegítve ösztönözéseket akadályozza, és általában az egész szervezetbeni anyagcserére előmozdítóan hat. Ezen hatásokból az ideg- és az izom-rendszernek szabad és akadálytalan tevékenysége is következik, mi által a testnek frisesége, erélye és élénksége jelentékeny gyarapodást nyer.

Nem csekélyebb fontosságot, de sőt sokkalta határozottabb gyógyhatást tanusít a borszéki hideg fürdők használata, s bátran lehet állítani, hogy Borszékét e tekintetben semmi más ásványos hideg fürdők el nem érik. Az alacsony hőfok és a szénsav azon tényezők, melyeknek e nagy gyógyerő tulajdonítható.

Noha azon kérdés: vajjon a bőrön keresztül jut-e víz a testbe — még nincs tudományilag elégségesen megoldva, mindazáltal tény, hogy a fürdők lényegesen hatnak az anyagcserére. Valószínű, hogy a szilárd forrásalkatrészek a bőrtől nem szivátnak föl. Nagy fontossággal bír azonban a fürdő hatásának meghatározásánál a víz hőfoka.

Hideg fürdő által mindenek előtt meleget vesz el a test. A test hőfoka hideg fürdőben 2 R. fokig száll, de kijövetel után mind inkább meg inkább növekszik, sőt a fürdő előttit is fölülmulja. Hideg fürdőben az útér vére is lassabb és gyengébb, de fürdés után lassankint sebesebb és erősebb lesz. A hideg fürdőknek, a testre közvetlen hatásai abban állanak, hogy a lélekzési mozgások szabályszerűségét megváltoztatják és a bőrtől ki-párolgást csökkentik, a bőr izmai és edényei összehúzódnak, mi által a vér inkább a test beljébe szorul és fölülete meghűl. A bőr érzékenysége, tehát érző idegeinek ingere a hideg fürdő által alább száll. Fürdés után az anyagcsere a testben kétség kívül növekszik, mivel mind a húgysav, mind a húgysav mind pedig a halvagok és más szervtelen összeköttetések mennyisége gyarapul. A vizet mennyiségének nagyobbítására a fürdő nem azonnal, hanem csak azután (mint egy fél óra alatt) hat. Az idegeknek a fürdőben ingereltetése hőfoki ingerek által történhetik, melyek a hideg fürdőben annál tartósabban hatnak, mivel a víz hűtő befolyásának a vér melegítő tulajdonsága működik ellen.

A bőr érző idegein történt inger természetesen az agyra és gerincagyra is befolyással van, még pedig annál inkább, mert ezen ingerek nagyon terjedten és tartósan hatnak, az agyban és gerincagyban pedig az elválasztott ingerek össze-
sülnek. Mivel továbbá a hideg fürdő a bőrizmok ingerét is megváltóztatja, még idült izomguzsorodások is meggyógyulhatnak, elgyengült izmok megerősödhetnek és görcsös rángatódzások megszüntethetnek általa.

A vízben felszálló szénsav a bőrre ingerlően hat; a könnyű borzongás után csak hamar meleg érzete következik, a bőr megveresedik, az idegdus bőrrészeken, különösen az ivarrészeken sajátságos csipkedés érezhető és a gyöngéd bőrizmok összehuzódnak. Miután a szénsav egy része a bőrön keresztül a vérbe jut, a verkéringés is meggyorsul, az idegek központjai ingereltetnek és ez által az életerő gyarapul.

A borszéki vizekben különösen pedig a lobogóbani első fürdés az embert valóban egy kissé meg is rázza, és sok esetben elhatározottság igényeltetik a fürdőben hosszabb maradásra. De ha néhány perc múlva a testnek gyors melegvesztés által okozott sokszor a lélekzetet is nehezítő borzadása elmúlt, még a fürdőben játékosan meleg érzete következik be, mely a fürdőbeni maradást még egy fél óráig is nyújthatja. Érzékeny egyének, gyöngéd gyermekek is rövid időn megszokják e fürdöket, úgy annyira, hogy bátran bele ugranak, s örömet benne maradnak. A vízbeni mozgás, nyakig ragy pedig egészeni alábuvás könnyíti a fürdést. A vízből kijövet után már öltözködés közben, vagy hamar azután a hőfoknak a testbeni kiegyenlítése által oly érzés támad, mint ha hideg lehellet hatna a test beljéből ki felé. Csak idő telve, sétálás közben tér lassankint vissza a test melege, az élet-

erő növekszik, a vérkeringés gyorsul, jóllét, fokozott élénkség és friseség érzete követi tartósan a fürdést. A lobogóhoz hasonlóan hatnak Borszéknek többi hideg fürdői is (Sáros és Lázárfürdő), csak hogy ezekben a hőfok valamivel magasabb, és a szénsavnak a testrei hatása csekélyebb.

Borszéknek meleg fürdői sokkal csekélyebb jelentőségűek. Mivel a szénsav nagy részben elillan, a kettős szénsavas sók szétbontva mint egyszer savas sók leülepsznek, e fürdők hatása bizvást, nem több mint a közönséges meleg vízé; mi azonban egy részt az által pótoltatik, hogy a melegített ásványvizhez még hideg lobogóvíz bocsátatik, és így a szénsav nem illan el gyorsan és hasztalanul, hanem lassankint kis holyagsák alakjában a test fölületére rakodik. A meleg fürdők úgy hatnak, hogy a test hőfokát emelik, a vérkeringést gyorsítják, a test fölületére, különösen a bőr idegeire és izmaira enyhítően és nyugtatóan hatnak.

A sáros fürdő körül lévő iszap borogatásul szolgál a kóros tagokra; hatása fájdalomcsillapító és oszlató. Iszapfürdőkrei célszerű készületek a fürdők érdekében volnának kívánatosak.

Javaslatok a borszéki ásványvizek használatára.

Ez ásványvizek hatásáról mondottakból már kitűnik, minő állapotokban legyen használatuk célszerű. Azonban összetétel és hatásrai tekintettel és szorgalmas észleletek alapján Borszéket sikerrel használhatni:

1. az emésztő szervek kórállapotaiban, melyek a takhártyák gyöngeségéből és petyhüdségéből és a belnedvek kóros elváltozásából származnak. Ugyanazért a borszéki főkut vizének ivása hatással bír tulságos zahában (Pyrosis), idült gyomorhurutban, az ez által, ugy szinte a gyomoridegeknek kóros ingerlékenysége és rendellenes savképzés által okozott idült hányásban. Ez esetekben az ivott vízmenységnek kicsinynek kell lenni, és csak lassankint kell vele hágni.

2. a májbai vértorlódás és mérsékelt nagyságu májdagok, különösen gyönges és ingerlékeny egyéneknél, a borszéki égvényes vizek itala, meleg fürdők használata és célszerű mozgás által szerencsésen meggyógyíthatnak. Még határozottabb hatása van e víznek az epekészítés rendetlen ségeiben, kiváltképen pedig sok és igen sűrű epe-elválasztásban, és epekőbajokban. Égvénytartalma által a víz folyékonyá teszi az epét, szénsavával pedig ingerli a vezetőcsöveket. Nem ritkán gyógyultak meg epekőbántalmak egyedül e víz használata által.

3. Hansonló jó sikere van e víz használatának a bélhuzam lassu elválasztása ellen, aranyeres dugulásokban és különösen az úgy nevezett nyálkás aranyérben, mely ellen e víz csőre alakban is jó szolgálatot tesz.

4. A lélekzési szervek takhártyáira erősítőleg, és a nyálka kiválására elősegítően hat. Ugyanazért sikeresen használhatni az idült hörghurutban, hól nincsenek igen nagy ingerlési jelenségek, hanem inkább a takhártyák gyöngesége és petyhüdsége mutatkozik. A kezdődő gümőkórban is sikerrel használhatni, ha az edényrendszer nem hajlandó az ingerlékenységre és nem félhetni vérköpéstől. Ily esetben a víz az emésztésrei jótékony hatása

és a hurutos állapot csökkentése által használ. E célra a vizet meleg kecsketéjjel kell inni, mi által a szénsavnak ingerlő behatása mérsékeltetik. Minden csetre kétség kívüli gyógyulásai vannak följegyezve a vérköpésnek a borszéki viz belső használata által; mindazáltal azok oly esetek lehetnek, melyekben a tüdővérzés- altesti vérpan-
gás és megakadt vagy elnyomott aranyeres vérzés által jöttek létre

5. A húgyelválasztási szervek némely bántalmaiban a borszéki viznek hatása kitünő. Ide tartozik mindenek előtt a holyaghurut és a hugysav azon hiányos éle-
nyülése, mely a hugysavas kórvegyet és hugykő-
képzésrei hajlamot okozza. Ily esetben a borszéki viznek célszerű életrenddel párosult használata rendesen tökéletes gyógyulást idéz elő. Továbbá hihető, hogy a mé-
zes húgyárban is (Diabetes) nagyon jót tesz e viz, noha ez iránybani észleletek még hiányzanak.

6. E hideg fürdők használata kitünő fényes sikert biztosít az ivarszervek bizonyos bajaiban. Ilye-
nek az izgultság, petyhüdség és gyöngeség állapotjai; mi-
ért is a magár, éji magömlés és kezdődő tehetlenségben,
idült méhtakárban és az ebből, úgy mint általános gyöng-
ségből következő havi tisztulási bajokban, és magtalanságban
csaknem bizonyos és tartós sikert tanusít, még pedig rö-
vit időni használat után, úgy hogy e tekintetben semmi
más gyógyszer fölül nem mulja e viz gyógyerejét.

7. Az idegrendszer különféle bajaiban na-
gyon üdvös hatást gyakorol ez ásványviz használata. Itt ujból
a kóros izgultság és gyöngeség állapotjaiban várhatni
meglepő sikert a szénsavas hideg fürdőkötől. És valóban
a víz belhasználatával párosult következetes használata e
hideg fürdőknek nem csak soknemű idegfájdalmak és gör-

csős állapotok, hanem kezdődő hűdés, gerincagy- és izom-sorvadás esetei gyógyultak meg, s méltán álithatjuk, hogy Borszék ásványvizei valóban felséges gyógyszert képeznek a nevezett kórállapotok ellen. Igen gyöngéd, izgékony, gyöngé egyéneknél a hideg fürdők használatát több meleg fürdő vétele előzheti meg. Különféle nőszenvi és rászlikóros idegbajok, az ideggyöngé személyeknél oly gyakori főzsába (migraine) itt rendesen megjavulnak vagy egészen meg is gyógyulnak.

8. Azon általános kórállapotok, melyekben a borszéki víznek mind ital-mind pedig fürdésenkénti használata jó sikert tanusít: a táplálati tevékenység gyöngesége, a szervek petyhüdtsege és elgyöngültsége, a vérhiány s következései, a sápkór, a lázvegy, a görvélykórnak minden nemé. Átalánosan Borszék mind kiállott betegség által, mind pedig feszült munkásság és kimerülés, vagy minden nemű kihágások által okozott gyöngeségben sikerrel használtathatik, miért is Borszék teljes joggal megérdemli, hogy valóban erősítő gyógyforrásnak nevezessék.

Köszvényes és csúzos bajokban is jó sikerrel használhatni e vizeket, ugyan is jární képtelen, összekucorodott tagu egyének nyerték itt vissza egészségöket, kiket a fürdőbe vinni kellett. Főkép a hugysavas köszvény hugysavas lerakodásokkal, és az ideges köszvény kezdődő hűdésal ajánlható e gyógykezelésre. Ily esetekben nem csak a hideg fürdők használata, de egyszersmint az ásványiszappali borogatások is jó szolgálatot tettek. Némely fekélyekben, zuzódások következéseiben és csonttöréseken is jó sikere lehet e fürdőknek és iszapborogatásnak.

A mint a borszéki gyógyvizek hatásából kitűnik, azok némely állapotokban káros következt is idézhetnek elő, miért is használatuk tilos: a) rendkívüli nagy gyöngeség-

ben és kimerültségben, hól a hidegnek oly nagy foka könnyen idézhet elő veszedelmes jelenségeket; b) előre haladott gümőkórban és e betegség oly eseteiben, hól az izgékonyosság és a vérköpésrei hajlam meg van; c) cselekvő vérzéseknél és vértorlódási állapotokban, úgy szinte a szélhűdésrei hajlamnál; d), szerves szivbajokban és nagyobb edények érdagaiban; e) fontos szervek rákos és másféle elfajulásaiban; végre f) oly idült bőrkütegekben és különösen izzagokban, melyek a bőrnek nagy ingerlékenységével és bőséges kiizzadmánnyal vannak egybekötve, és melyeket a szénsavdús hideg fürdők csak jobban izgatnának s ez által a bajt még gyarapítanák.

A borszéki gyógyvizek használati módja.

Habár az előrebecsátottakban a borszéki ásványvizek élettani és gyógyhatása részletesen ki is jelöltetett és azon betegségek is elősoroltattak, melyekben azokat jó sikerrel kilátással használhatni, s habár e szerint az orvos betegének szükséges utasításokat adhat; mindazáltal főfontosságú dolog, hogy a gyógyhasználatnak módja és azon szabályok kijelöltsenek, melyeket a vendégeknek a fürdőni létök és a fürdők használatának ideje alatt meg kell tartaniok, mivel az ásványvizzeli gyógy mód használatánál megtartandó életrendi szabályok meg nem tartása nem csak hogy már sokszor okozta a gyógycél elnemérhetését, de sőt káros következt is szült.

Önmagától értetik, hogy a betegek csak orvosai tanácsára kezhetnek Borszéken gyógyhasználatot, mivel a

nélkül a gyógyhasználat vagy sikertelen vagy az egészségi állapotnak még káros is lehet. Nagyon szükséges továbbá az is, hogy a vendég Borszéken megérkezve hallgassa meg a fürdőorvos tanácsát, mint a ki a körülményeket és a források gyógyhatását alaposan ismeri.

Az évszakot illetőleg már megmondottuk, hogy Borszéket magas fekvése és zordabb éghajlata miatt csak a nyár derekán (Július kezdetétől fogva Augusztus végeig) látogatják; mindazáltal a gyógyhasználati időt még Szeptember végeig, de sőt Október közepéig is meg lehet hosszabbítani, ekkor lévén az időjárás a legállandóbb és szelid.

Mivel Borszék utja több időt vesz igénybe s ennel fogva ott megérkeztek az ember el van fáradva, nagyon ajánlandó, hogy a megérkezési napon a gyógyhasználatához ne kezdjen, hanem egy vagy két napot pihenjen és szokják az égalyi s más ottani viszonyokhoz. Ez utóbbi tekintetben szükséges, hogy a vendég a könnyű nyári öltönyön kívül még melegebb öltönyökkel is el legyen látva. Ez elővigyázati rendszabály különösen gyöngébb egyéneknek ajánlandó, mivel a gyógyhasználat alatt minden hűéstől gondoosan kell óvakodni.

Tartozkodjék továbbá a vendég minden megerőltető szellemi munkától, minden életgondtól és más kellemetlen befolyásoktól, hogy gyógyhasználatát zavaratlanul folytathassa.

Ivásnáli szabályok.

Általában áll azon szabály, hogy kevés pohárral kell kezdeni, lassankint hágni, és a gyógyhasználat vége felé megint 2—3 pohárra le kell szállni. A poharakot nem kell egyszerre hamar kiüríteni, hanem megszakgatva és csendesen, mivel különben a szénsav nagyobb mennyisége könnyen okozhat zavarokat, u. m. nehéz lélekzést, szédülést, főfájdalmat és vértorlódást. Mivel az éhgyomorra ivott ásványvíz sikeresebben hat, legalkalmasabb idő az ivásra reggeli 6 órától 8 óráig. Csak gyengébb, és éhgyomorra ásványvizet inni nem tudó egyének ihatnak előbb egy kis csésze méhfű-, narancsvirág- vagy fodormintatheát, kevés fekete kávé vagy levest. Az ily egyéneknek nagyon szükséges, hogy gyomortájukat és altestüket jól eltakarják. Némely esetekben főképp a lélekzési szervek ingerültségében, idült hörgtakárban és gümőkórrai hajlamban az ásványvíznek meleg kecsketéj vagy forró savóvali itala nagyon célszerű. Ezen hozzatétel főképp az által hasznos, hogy a melegítés által a fölösleges szénsav elszáll; s ugyanazért mindenütt meg kell ezt tenni, hól a szénsav a föllebb említett bajokat fokozza.

Hideg, nedves időben jó az első poharakot ottthon inni meg, és csak később kell jól öltözködve a kúthoz menni.

Az egyes poharak közt tartandó 10—15 percnyi szünet szabadbani, vagy esős időben az oszlopsikátorbani sétára használható; ez azonban ne legyen felhevítő vagy fárasztó. Gyöngé és idős emberek jól teszik, ha séta közben megnyugosznak.

Az utolsó pohár után egy fél vagy egy óráig még setálni kell, s ezután kinyugodva kell reggelizni. A reggeli legyen tejes kávé fehér kenyérral vagy zsemlével, kakao

vagy gyöngé fűszertelen Chocolate. A chinai thea cser-savtarlalma miatt, mely az ásványvizet szétbontja, még az ahhoz szokott egyéneknek sem ajánlható.

A többi délelőtti órákat mérsékelt sétára, vagy kellemes olvasásra fordíthatni.

Ebéd közben nem jó ásványvizet inni, mivel idején kívüli használata könnyen idézhet elő emésztési bajokat, melyek a gyógycél elérését akadályozzák. Az ebéd ne legyen nagyon dús, hanem aljon tápláló és könnyen emészthető étkekből. A testalkat, szokás és a betegség neme irányadó e tekintetben.

A táplálék legyen husos és növényzeti. Ez utóbbi inkább pozsgás, vérduc egyéneknek ajánlható, kik altesti tömlésekben és köszvényben szenvednek; ellenben gyöngékedő, kevés vérű, ideges, izgékony egyéneknek jobb a huseledel. A szeszes italok a fürdővendégeknek általában meg nem engedhetők; azonban elgyengült és a légzésszervek izgékonyaságától ment betegeknek könnyű bornak vizeli mérsékelt használata, vagy egy egy pohár jó sör meg nem árt.

A gyógyhasználati idő alatt ártalmasok: a zsiros, savanyu, nagyon fűszeres, puffasztó étkek, zsiros és füstölt hus, sertéshus, vén réce- és ludhus; angolna és vén potykák; a leveles zöldségek és sós káposzta, aszalt hüvelyes vetemények, savanyított saláta, gomba, keményen főtt tojás, sajt, vaj, élesztős sütemények, íróstészták, fekete kenyér, savanyu tej, nyers gyümölcs, úgy szinte a vaniliás és gyümölcsfagylalt.

Ajánlandók ellenben következő eledelek: jól készített s nem nagyon zsiros husleves zsemle-, ris- vagy árpakásával stb., jól megfőtt marhahus, becsinált; bárány-, borju-, berbécs- vagy ürü- nyúl- és őzhus, fiatal majorság, fo-

golymadár, magyarós tyuk, fűj mint sütek; halakból a fiatal potykák, csuka, pisztrang; gyöngye zöltség, spinat, répanemek, zöld borsó és bab vagy is erdélyiesen paszuly vagy faszujka, spárga, karfiol, jó burgonya, könnyű tojásos étkek és oly tészta étkek, melyek nincsenek élesztővel vagy sok vajjal készítve; befőttek szárított vagy is aszalt cseresnye, szilva, alma, körtve és barackból, és jól kisült fehér kenyér.

Ebéd után az ahoz szokottak egy findzsa fekete kávéat ihatnak, de nem azok, kik nagyon pozsgások az az vér-dusak, és szívdobogásra vagy fő felé való vértódulásra hajlandók.

Ásványvizzel élőknek rendesen nem tanácsos délután alunni, kivéve azokat, kik már hozza szoktak s a mellett jól találják magukat. A vacsora legyen mérsékelt, mivel a gyomornak estéli tulterhelése a következő reggeli vizivásra hátrányosan hat. Egy kevés befőttet, levest, tejet, kávéat vagy egy kevés csirkebecsináltat vagy csirkesültet enni elégséges.

Noha az estve nem alkalmas a gyógygyezélu vizivásra, még is lehetnek esetek, melyekben egy pár pohár megitala — de csak tökéletesen bevégezett emésztés után — ajánlatik; de az ilyeneknek estve nagyon keveset kell enni. Havi tisztulás alatt a nőknek kevesebb pohárral kell inni. Ha pedig azt vehetni észre, hogy az ásványviz itala felhevülést, vértódulást, szívdobogást vagy nagyobb vérfolyást idéz elő, akkor az említett idő alatt az ivással egészen föl kell hagyni. Ily esetekben az orvost mindig meg kell kérdezni. Terhesség alatt Borszéken mind a vizivás, mind pedig a hideg fürdők ártalmasok lehetnek, mivel könnyen elvetélést és veszedelmes vérzést okozhatnak. Csak kevésbé

izgatag és inkább tompa idegzetű nőknél lehet ilykor is a viznek gyógycélbóli rendes itala előnyös.

Atalában nem lehet meghatározni, hány pohárig hág-hatni az ivásban, irányadó lévén itt a testalkat, a baj sajátsága, valamint a gyomor és az egyén fogékonysága az ásványviz iránt. A gyógyhasználatnak különös ok nélküli félbeszakítása kerülendő.

Vannak esetek, melyekben időnkint más savanyu vizeket is ihatni Borszéken; így makacs székdugulásban időnkint egy egy pohár előpataki vagy marienbadi ásványvizet, vagy pedig budai — és ivándai keservizet célszerűen ihatni a gyógyhasználat megzavarása nélkül. Hasmenéses állapot beálltával a borszéki viz italával nem kell mindjárt fölhagyni, ellenben cselekedni kell ezt minden lázas változás keletkeztével. Hasonlóképen meg kell szünni a vizitallal vagy legalább a poharak számát csökkenteni kell, ha a viz használatára szédüles, vértolulás, gyakori főfájdalom vagy vérzés matatkozik.

A fürdők használatánáli szabályok.

Miután a borszéki hideg fürdők használata a legerélyesebb és legbehatóbb gyógyszerek közé tartozik, fődolgoz és elkerülhetlenül szükséges, hogy a vendég e tekintetben az illető orvos rendelvényeihez szorosan alkalmazkodjék. Habár nagyon elgyengült és köszvény által csaknem nyomoréká lett egyének gyógyultak meg gyakran e hideg fürdők használata által, mindazáltal vannak esetek, mint például gümőkórosok, szerves szív — és vérérbajban

szenvedők s szélhűdésre hajlandóknál, melyekben e hideg fürdők használata a legnagyobb veszélyt idézhetné elő.

Melyiket kelljen használni a hideg fürdők közül, a testalkattól, a fogékonyságtól és a baj természetétől függ. Mindenik hatása csaknem ugyanaz, még is a gyöngéd, izgékony és gyöngébb egyéneknek jobb, ha előre a kevésbé hideg Lázár- vagy Sárosfürdőt használják. A Sárosfürdőt inkább használják megrögzött csúzos és köszvényes bajokban, noha csak szokásból, nem lévén tudományosan eléggé indokolva, miért volna jobb az erősítő s ily esetekben is kitünő lobogónál. Mind a mellett nem árt, ha ez utóbbi használatát a Lázár vagy Sárosbani többszöri fürdés előzi meg.

A fürdésre legkellemeseb idő délelőtt 9—12ig, reggeli után mindig egy két órával. Az ásványvizzel belsőleg nem élők reggeli 7 és 9 közt is fürödhetnek, kiknek ajánlandó, hogy egy órával előbb reggelizzenek. Délután is lehet fürödni, de csak az emésztés tökéletes bevégeztével, ebéd után 3—4 órával. Kétszer napjában olyanok fürödhetnek, kik különben elég erősek lévén nem nagyon pozsgások (vérdusak) és a fürdés nem idéz elé bennök nagy változást, rendszerint elég napjában egy hideg fürdő.

Hideg, nedves időben kivált érzékenyebb egyéneknek nem jó fürödni; a kik pedig fürödnek, lássák el magukat fürdőköponyókkal, hogy meg ne hűljenek. Havi tisztalás alatt nem szabad hidegben fürödni. Terhes nők is csak orvosi beleegyezéssel és nagy elővigyázattal fürödhetnek hidegben.

Fürdés előtt minden kedélyi fölindulás és testi fölhevülés gondosan kerülendő. A vízbe csak akkor kell belemenni, ha a tüdők csendesen lélekeznek, s bemenet előtt a fejet, karokat és mellet szivacsosál jól meg kell vizezni. A hideg fürdők első megrázó behatása alatt némi mozgást

kell tenni a vízben; de miután a megrázkodás szűnt s a test melege visszatért, csendesen maradhatni a vízben s néha fővel is alámerülhetni. A vízben maradás ideje az egyén érzékenységétől és szokásától függ. Kezdetben rendszeren csak kevés percig lehet benne maradni, lassankint azonban úgy megszokja az ember, hogy 15—20 percig, s leg föllebb egy fél óráig is kiállja. Nem kell bevárni a fürdőben a testnek annyirai meghűlését, hogy ajak és orr megkéküljön, az arc színe megváltozzék és a fogak kocogjanak, hanem azonnal ki kell jöni a fürdőből, ha ily érzések jelenkeznek. Hasonlót kell tenni, ha főfájás, szédülés, mellszorulással jelenkező mell feléi vértódulás mutatkozik.

Fördés után fürdőkőpöny vagy lepedővel a testet gyöngén dörzsölve meg kell szárítani és gyorsan fel kell öltözni. Az erre bekövetkező, mintegy a test belsejéből kifelé töduló hideg érzete rövid ideigi mozgás után hamar elmulik. A járni nem tudó egyéneknek e mozgást gyapjukelméveli tovább tartó dörzsölés pótolja. Mindjárt hideg fürdő után alunni, meg nem engedhető.

Meleg fürdők használatánál is kerülendő a hűlés. Ingerlékeny gyöngé személyeknél, kikre a fürdő nagy hatással van, és csúzos, köszvényes bajokban tanácsos, fürdés után a pamlagon vagy ágyban könnyen betakarva megpihenni. A meleg fürdőben nem kell igen sokáig ülni.

Hideg zuhanyfürdőt, mely többféle, ingerlékenységgel járó idegbajok, idült csúz, görvélykór és több bőrküteg ellen sikerrel használható, vagy ebéd előtt egy órával, vagy a későbbi délutáni órákban vehetni. Egy zuhanyolás néhány perctől egészen egy kis óránegyedig tarthat. A nők hajaikat viaszas tafotából készült főkötővel védik az átnedvüléstől. Érzékeny testrészek, mint a fő és

gyomortáj stb. nem állják ki az erős sugárzuhanyt; ugyanazon testrészt nem kell sokáig veretni a zuhannyal. Hosszabb és erősebb zuhanyolást a hát és végtagok állhatnak ki. Zuhanyolás után len- vagy gyapjuszövettel kell megsurolni a testet, és a hűléstől s léghuzumtól gondosan óvakodni kell. A felhágó hideg vagy meleg zuhanyok, ha a szükséges készülétek meg vannak hozzá, végbél- és méhbanjokban használhatók.

A hideg zuhany után a test megmelegedéséig mérsékelt mozgást kell tenni. Hideg kellemetlen napokban a zuhany vétele célelленes.

A Borszéki tartózkodás idejét és a véendő fürdők számát előre nem hátarozhatni meg, mivel ez a betegség nemétől és természetétől, ugy szintén a víznek a szervezetrei hatása fokától és a szervezet fogékonyságától függ. Régi, makacs, megrögzött bajok gyógyítására 6—8 hét szükséges; kisebb bajok elhárítása vagy a testnek erősítése céljából gyógyhasználat rövidebb időt igényel. Tudok eseteket, melyekben csak 11—12 lobogófürdőnek is a legörvendetesb sikere volt. Azonkívül Borszék más gyógyfürások használata utáni erősítő gyógyításul is vétetik igénybe, s ekkor annál inkább bizonyul be erőtadó befolyása. De tanácsos is némely betegnek, hogy előbb előgyógyhasználatot tegyen más alkalmas fürdön, nevezetesen altesti betegségekben, májtömlésben, lépdagban és székszorulásban szenvedők Előpatakot használják, mi által szervezetők oly állapotba tétetik, hogy azután a borszéki fürdőnek sokkal nagyobb hasznát tapasztalják. Hasonlót mondhatni más gyógyvizek előhasználatáról is, mire nézt azonban mindig meg kell hallgatni az illető vizek hatását alaposon ismerő orvos tanácsát.

Hátra van még, hogy néhány szót mondjunk a szétküldött borszéki víz használatáról, miután eléggé tudva van, minő mennyiségben és távolságba vitetik ez ásványviz. Mint fényüzési italt borral isszák és fontos kereskedési cikket képez. Hamisítások meggátlása tekintetéből jó volna, csak oly üvegeket használni, melyek fenekén F. K. (fökut), horgany-dugaszboritékán pedig a töltési évszám és a haszonbérő neve (Mandel és társa) legyen. A borszéki víz általában igen egészséges, üdítő, frisítő ital, és az ottani lakósok, úgy mint a távölbbi környéken lakó székelyek szorgalmason használják italul, egészségesen és jól érezve magukat általa. Ürmös- és más édes borral Champagni-hoz hasonlító italt képez, citromlével és cukorral a felséges borszéki borviz-limonádot és puntseszenciával az úgy nevezett bojárpointsot. Más gyümölcsnedveket is lehet vele vegyíteni, mi is ízét fölöttébb kedvesé teszi.

De mint gyógyszer is nagy s eddig még kevésbé méltatott bece van a borszéki borviznek, s már Dr Vering Jós. lovag e viznek sok esetbeni hasznáról dicsérően nyilatkozik (*Eigenthümliche Heilkraft verschiedener Mineralwässer. Wien, 1833*). Számos tapasztalatok szerint jó sikerrel használhatni a szétküldött borszéki vizet a gyomorgyöngeség- és izgultságban, gyomorhurutban, sok gyomorsav vagy a gyomor igen nagy érzékenységből származott makacs hányásban, igen sűrű epe meggyülésében, epeköbajban, nyálkás aranyérben, holyaghurut és hugyköbetegekben, különösen a hugysavas betvegyben. Meleg tejjel iva sokat használ a legzésszervek idült hurutos állapotában és kezdődő gümőkórban.

Gyógyhasználati és fürdői élet.

Az elszállásolást illetőleg Borszéken ugyan több nagyobb és kisebb házak állanak készen a vendégek elfogadására, de azoknak némelyike még nagyon is hiányosan van berendezve és tetemes javításra vár, s reménylhető, hogy e tekintetben legközelebb sok fog történni. Nagyobb épületek közül megemlíthető a közönségek fogadója 21 szobával, a szék háza 18 szobával, a volt 1. székely gyalog ezred háza 14 szobával és a volt szék. huszár-ezred háza 8 szobával; továbbá van a községi tagok birtokában még 14 ház, több örmény kereskedőkében 8, a Lázár grófkéban 7, a szárhegyi sz. ferencrendiekében 1, és több más tulajdonosokéban még néhány és így egészen 39—40 ház. A kisebb épületek nagyjából egyes családoknak adatnak ki, egyes szobák pedig az imént említett nagyobb épületekben kaphatók. Azonban főképp Juliusban a fürdőhely tele lévén látogatókkal, nagyon célszerű, korábban gondoskodni alkalmas szállásról, mely tekintetben a fürdőfelügyelőség, a fürdőorvos, a vizek hasznabírlója vagy a vendéglőshöz kell fordulni. A szükséges ágyneműt a látogatók hozzák magukkal. Istalók csak a nagyobb épületekben és a fogadóban vannak.

A vendégek élelmezése a fürdőidény alatt elégségesen biztosítva van. A vendéglőn kívül, hól 50—70 kr.-ért table d' hôte ehetni, még van egy más vendéglő és kávéház a főkuton fölül kertben. Sok család hon főzet, minden szükséges élelmi cikk kapkato lévén a piacon (mint: hus, tojás, vaj, tej, majorság, vad, hal, gyümölcs és más élelmi szerek), noha kissé drágábban is mint nagyobb falvák közelében. Egyéb apróbb szükségesekeket is kaphatni az idény alatt ott áruló örmény kereskedők boltjaiban. Az idény

tetőpontján e szerint igen élénk világ van itt s ekkor nagyon hasonlít Borszék egy mindennap megújuló sokadalomhoz.

A fürdők árai meg vannak határozva (meleg fürdő 35 kr., hideg fürdő 10 kr. o. é.). Fürdőjegyek mindig kaphatók a haszonbérlnél a töltőházban. Egy fürdőfelügyelő gazda 1856-tól fogva állandó alkalmazásban van, ki a vendégeknek szóval tettel kész segédkezet nyújtani.

Dittró és Szárhegy községek orvosa az egész idény alatt mint fürdőorvos Borszéken lakik, tartván magánál házi gyógyszerért is. Lakása a község hazában van, hól egyzersmint a fürdőfelügyelő lakása és a cs. k. posta is van. A levélposta hetenkint 2szer érkezik Gyergyó-Sz.-Miklós-ról ide.

A vendégek szórakozására társas összejövetelek tartanak a sétatérén, kávéházban és a táncteremben. Az ivókuton fölüli kertben rendesen öszvegyül estvénkint a vendégek nagyobb része társas időtöltés végett. Rendszeren több főrangu magyar család tagjai és a szomszéd Duna-fejedelemségekből számos tekintélyes bojár család látogatja Borszéket. A látogatók száma körülbelül 400ra megy egy idényben, s ezeknek egy része a szomszéd fejedelemségekből való. Egy kis zenekar is játszik itt minden reggel és este a főkut közelében.

Kisebb sétákra Borszék és környéke sok kellemes pontokkal bir, nevezetesen a kerekszeg nevű hegy gloriattjével, a lobogó fölötti szomszéd erdők, a kis vizesés, az érdekes mészsziagképletek, hól egy jégbarlang is van. Az erdőforrásig sétatér vezet.

Fél vagy egész napot igénybe vevő kirándulásokat tehetni Holló nevű faluba, Tölgyesbe a vámba, a moldvai határszélekre, hól a táj vonzó szépségű, ugy szinte Bél-

borba is. Ez utóbbi helyre csak gyalog vagy lóháton mehetni, de minden esetre megérdemli a megnézést, Erdélynek legmagasabb lakott helye lévén (3640' a tenger fölött). Ez Borszéktól északnyugatra fekszik, 4 óra távolságra, és erős szénsavas vizeiről nevezetes, melyeket azonban eddig még nem használtak gyógycélokra. A szénsavdus források, melyeknek számuk itt 100ra megy, és melyek közül 3 nagyon hatalmas, vegytani tekintetben nagyon hasonlitanak a borszéki vizekhez, és hasonlóképen igen csekély hőfokkal birnak ($7-9\frac{1}{2}^{\circ}$ R.). Valószínűen összeköttetés van a borszéki és bélbori vizek között, mely utóbbiak szintén mészből látszanak jönni, miután némelyike körül természetes meder képződött mészszivagból.

BRASSÓ.

Nyomatták és kiadták Römer és Kamner.

1863.